

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 13/4 2024 s. 1246-1282, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

MU'İNÜ'L MÜRÎD'DE YER ALAN MENTAL FİİLLER

Menşure AŞCI*

Geliş Tarihi: 7 Kasım 2024

Kabul Tarihi: 11 Aralık 2024

Öz

Fiiller bir varlığın veya kavramın somut ya da soyut herhangi bir hareketini, oluşunu, durumunu ve kılışını anlatan kelime türleridir. Cümlede söz dizimsel ve anlamsal yapıları kurup geliştiren sözlük birimler olarak da işlevleri vardır. Fiiller bağlamdan hareketle farklı anlamlara ve işlevlere sahip olurlar. Bu özelliklerinden dolayı incelemeye tabi tutulduklarında farklı gruplara ayrılarak incelenirler.

Mental fiiller (*mental verbs*), zihin yoluyla meydana gelen durum ve olayları anlatan, herhangi bir hareketi karşılamayan, bazen isteğe bağlı olarak bazen de istem dışı gerçekleşen, mental durum ve süreci, duyguyu, bir davranışı, arzu ve isteği ve algıyı ifade eden çok yönlü anlam genişliğine sahip fiillerdir.

Bu çalışmada, 14'üncü yüzyılda tarihî Harezmi Türkçesi ile yazılmış *Mu'înü'l-Mürîd* adlı manzum didaktik eserde kullanılan mental fiiller incelenmiştir. Tespit edilen mental fiiller dört ana gruba ayrılmış (duyu, duygu, idrak, açıklama); her grup da kendi içinde alt gruplara bölünmüştür. Dört ana başlığın dışında oluşan alt başlıklar, eserin bağlamına göre şekillendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Harezmi Türkçesi, Mu'înü'l-Mürîd, mental fiiller, tematik sınıflandırma.

MENTAL VERBS IN MU'İNÜ'L MÜRÎD

Abstract

Verbs are types of words that describe any concrete or abstract movement, formation, state and behavior of an entity or concept. They also have functions as lexical units that establish and develop syntactic and semantic structures in a sentence. Verbs have different meanings and functions depending on the context. Because of these features, verbs are examined by dividing them into different groups.

Mental verbs are verbs that describe situations and events that occur through the mind, do not correspond to any movement, sometimes occur voluntarily and sometimes involuntarily, and have a versatile range of meanings that express mental states and processes, emotions, behaviors, desires and wishes and perceptions.

In this study, the mental verbs used in the verse didactic work *Mu'înü'l-Mürîd*, written in historical Khwarezm Turkish in the 14th century, are examined. Identified mental verbs are divided into four main categories; each category is divided into subgroups within itself. The subheadings formed outside the four main headings are shaped according to the context of the work.

Keywords: Khwarezm Turkish, Mu'înü'l-Mürîd, mental verbs, thematic classification.

* Dr. Öğr. Üyesi; Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mensuuascii@gmail.com

Giriş

Fiiller bir varlığın veya kavramın somut ya da soyut herhangi bir hareketini, oluşunu, durumunu ve kılışını anlatan kelime türleridir. Aynı zamanda bir cümlede söz dizimsel ve anlamsal yapıları kurup geliştiren sözlük birimler olarak da işlevleri mevcuttur (Doğan, 2022, s. 2441). Bu önemlerinden dolayı fiiller, Batı’da modern dil bilimi çalışmalarının başlamasından günümüze değin pek çok çalışmada ele alınmış, değerlendirilmiş, sınıflandırılmış ve incelenmiştir. Bir varlığın ya da kavramın görülebilen veya görülemeyen bir durumu, hareketi, işi, oluşu, kılışı fiil soylu sözcüklerle karşıladıkları bilinmektedir. Fiillerin çok yönlü kullanılışı (biçimsel, anlamsal, gerçekleşme tarzı, söz dizimi, söz varlığı vb.) araştırmacıların da bu sözcük türünü farklı noktalarda ele almasına imkân sağlamıştır.

Fiiller evrensel bir dil kategorisi içinde yer alır. Araştırmacılar fiilleri farklı ölçütleri temel alarak birtakım sınıflandırmalara tabi tutmuşlardır. Bu sınıflandırmaların bir kısmının biçim, bir kısmı da fiillerin gerçekleşme tarzını ölçüt alınarak yapılmış, buna bağlı olarak farklı sınıflandırmalar ortaya çıkmıştır (Hirik, 2018, s. 10).

Türkçede fiillerle ilgili yapılan ilk çalışmalarda genellikle onların şekil bilimsel (morfolojik) cihetten ele alındığı, bu bakış açısıyla sınıflandırmalar yapıldığı görülmektedir. Günümüzde şekil bilimsel yaklaşımlar yerini tematik ve kavram alanları temelli çalışmalara bırakmıştır. Doğan, bu çalışmalarda yapılan tasniflerin anlamdan ziyade dil bilimsel sezgi ve tematik temelli olduğunu belirtmiş; bu tarz çalışmaların Batı’da ve Sovyet ekolünde dil bilimciler tarafından uzun zamandır yapıldığına dikkat çekmiştir (2022, s. 2441).

Yakın zamanlarda yapılan fiillerin tematik sınıflandırılma çalışmalarında kavram alanları ve dil bilimsel sezgi temel alınmaktadır. Bu tasniflerde fiillerin sözlüklerden, veri tabanlarındaki anlamlarından hareket etmek, tasnife tabi tutulan fiilin yanlış kategorilerde değerlendirilmesine yol açabilmektedir (Doğan, 2022, s. 2444). Bunun yerine araştırmacının bağlamı esas alarak, dil bilimci sezgilerini kullanıp söz konusu dilin ölçütlerine göre sınıflandırmalar yapması daha doğru tespitleri beraberinde getirecektir. Aksi takdirde, bir araştırmacının ele aldığı fiil ona göre hareket fiilleri kategorisindeyken başka bir araştırmacı aynı fiili mental fiiller grubunda değerlendirebilir. Örneğin, Yıldız’ın (2016) çalışmasında yüz yirmi farklı fiili mental fiiller olarak gösterilmesi, aynı çalışmada araştırmacı tarafından değinilen Sovyet Türkoloji çevrelerinde benzer fiiller için yapılan gruplandırmalar ve fiillerin sayı olarak değişimi (Yıldız, 2016, s. 45-52) sınıflandırmanın değişkenliğini, dikkatlice oluşturulması gerektiğini gösteren önemi bir veridir.

Çalışmamıza konu olan mental fiillerin (mental verbs) bu çalışmalar neticesinde farklı bir fiil türü kategorisinde ele alındığı görülmektedir. İnsanlar içinde yaşadıkları bütün duygu, durum ve düşünceleri anlatmak ve dışa aktarmak ihtiyacı hisseder. Bu nedenle bireyler psikolojik ve ruhsal olarak yaşadığı olaylar neticesinde kendini en iyi ifade etmek için dilin imkânlarından yararlanmaktadır. Dil bilimi ve dil bilgisi açılarından değerlendirdiğimizde isim ve fiil soylu sözcüklerin duygu ve düşüncelerimizi karşılamada ve aktarmada kullanıldığı bilinmektedir. Zihinde gerçekleşen olayları ifade etmemize yardımcı olan fiiller, mental süreci anlatan fiiller olarak kabul edilmektedir.

Grammar of Spoken and Written English adlı eserde mental fiiller (mental verbs), zihin yoluyla meydana gelen durum ve olayları anlatan, herhangi bir hareketi karşılamayan, bazen isteğe bağlı olarak bazen de istem dışı gerçekleşen, mental durum ve süreci, duyguyu, bir davranışı, arzu ve isteği ve algıyı ifade eden çok yönlü anlam genişliğine sahip fiiller, olarak tanımlamıştır (Biber vd., 2007, s. 362). Hirik (2018, s. 22), mental fiilleri, duyu organları ile harekete geçen algının zihinsel süreci etkilemesi ve sonuçta çeşitli dönütlerin de verilmesini kapsayan, psikoloji temelli hareketleri ifade eden fiiller, olarak tanımlamıştır. Ona göre mental fiiller zihinsel bir sürecin mental çıktıları durumundaki duygusal (duygu fiilleri), düşünsel (açıklama fiilleri) durumları betimleyen dil bilimi birimleridir.

Son yıllarda özellikle Türkiye’de yapılan çalışmalarda ele alınan mental fiiller (mental verbs), bilişsel dil bilimi çalışmalarının alt kolu olarak incelenmiş; zihni konu edinen kelimeleri karşılayan bir terim olarak kullanılmıştır. Buna bağlı olarak zihin ile ilgili duygu ve düşünceleri anlatan her fiil mental fiil başlığı altında değerlendirilmiştir. Günümüze kadar yapılan çalışmalarda mental fiiller çoğunlukla dil bilimi çalışmaları kapsamında ele alınmıştır. Dil biliminin yanı sıra psikoloji, sosyoloji, felsefe, mantık, nöroloji, eğitim, çocuk gelişimi gibi alanda da bu konuda araştırmalar yapıldığını görülmektedir.

1. Mental Fiillerle İlgili Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de mental fiillerle ilgili yapılan çalışmaların genellikle çocukların dil edinimi sürecinde ele alınan bir konu olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda, çocukların iki yaşından itibaren günlük yaşamlarında mental fiilleri kullanmaya başladıkları, zihinsel durumları ve mental süreçleri anlamlandırma noktasında gelişimlerine bağlı olarak üç dört yaşlarından itibaren bu fiilleri tam anlamıyla uygun bir ifadeyle kullanabildikleri açıklanmıştır (Hirik, 2018, s. 23).

Bu fiillerle ilgili yapılan çalışmalarda sadece dil bilimi alanında mental fiillerin değerlendirilmediğini, zihinsel süreci anlatan ve insanı ilgilendiren her alanda bu konunun işlendiğini söyleyebiliriz. Özellikle psikoloji, sosyoloji, felsefe ve dil edinimi sahasında dünyada pek çok araştırmacının bu konuyu ele aldığı görülmektedir. Türklük bilminde mental fiillerle ilgili çalışmalar son yıllarda yapılmaya başlanmış, mental fiil konusu geniş kapsamda çok fazla ele alınmamış, bu fiillerin sadece bir bölümü üzerinde durulmuştur.

Levin, mental fiilleri ayrı bir başlık altında ele almamakla birlikte onları algılama eylemleri (verbs of perception), psikolojik durum eylemleri (verb of desire), isteme-arzulama eylemleri (verbs of desire), muhakeme eylemleri (judgment verbs) ve değerlendirme eylemleri (verbs of assessment) şeklinde sınıflandırmıştır. Algılama eylemlerini görme, gözlem, gözetleme ve uyarı temelli eylemler; psikolojik durum eylemlerini eğlence, hayranlık, şaşma, beğenme eylemleri; isteme ve arzulama eylemlerini ise istek ve arzu eylemleri şeklinde alt başlıklara ayırmış ve değerlendirmiştir (1993, s. 185-187).

Croft, mental fiilleri anlamsal ve durum ifadeleri bağlamında ele almış ve bu fiilleri anlamsal açıdan algılama (perception), bilişsel (cognition), duygu (emotion) fiilleri olmak üzere üç başlık altında incelemiştir (1993, s. 55).

Booth ve Hall, mental fiillerle ilgili yapmış oldukları çalışmada, bu fiillerin oluşum süreçlerini uzunca ve net bir şekilde açıklamışlar; mental fiilleri ise altı gruba ayırıp incelemiştir: algı (perception), tanıma (recognition), anımsama (recall), anlama

(understanding), ileri idrak-üstbilgi (metacognition), değerlendirme (evaluation) (1995, s. 529-549).

Lock, mental fiilleri zihinsel süreç fonksiyonu noktasında algılama sürecindeki olgular, duygulanım-etki sürecindeki olgular, kavrama-biliş sürecindeki olgular ve isteme sürecindeki olgular olmak üzere dört grupta değerlendirmiştir (1996, s. 106-109).

Yaylagül, çalışmasında Runik harfli Eski Türkçe metinlerinde kullanılan mental fiilleri incelemiş, onları şu şekilde bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur: 1. Duyu fiilleri (Kulak duyu organıyla ilişkili duyu fiilleri, Göz duyu organıyla ilişkili duyu fiilleri: eşid-, tuy-, kör- vb.) 2. Duygu fiilleri (Bütünsel davranış tepki fiilleri, Olumsuz duygu fiilleri, Olumlu duygu fiilleri: ürk-, kork-, yoğla- vb.) 3. Anı-Uslamlama fiilleri (bil-, u-, sakın- vb.), 4. Açıklama fiilleri. Bu fiilleri de kendi içerisinde alt birimlere ayırmıştır. Yaylagül, ayrı gruplarda ele aldığı fiillerin birbirleriyle sıkı ilişkiler içinde olduklarını belirtmiş; bu fiilleri gruplandırırken bir anlam dairesi içinde çok net farklılıkların olmadığını özellikle vurgulamıştır (2005, s. 24).

Erdem, mental fiilleri üç gruba ayırmıştır: algılama (perception) fiilleri, etki (affection) fiilleri, idrak (cognition) fiilleri. Algılama (perception) fiillerini duyu organlarıyla meydana gelen fiiller; etki (affection) fiillerini duyguların, olayların veya durumların kişiler üzerinde bıraktıkları etkilerle meydana gelen fiiller; idrak (cognition) fiillerini de zihin ve düşüncenin oluşturduğu fiiller olarak açıklamıştır (2004, s. 939-947).

Viberg, İsveç dilindeki mental fiilleri altı gruba ayırarak incelemiştir: üst dil (metalinguistic), sözlü iletişim (verbal comonic), algı (perception), biliş (cognition), istek (desire), diğer mental fiiller (other mental) (2005, s. 122).

Douglas Biber, Stig Johansson, Geoffrey N. Leech, Susan Conrad ve Edward Finegan çalışmalarında, anlamsal bakımdan fiilleri yedi grupta değerlendirmişler ve mental fiilleri de bu yedi grup içerisinde ele almışlardır. Onlara göre mental fiillerin pek çoğu anlam bakımından kısmen de olsa hareketli bilişsel eylemleri bildirmektedir. Az sayıda mental fiillerin ise anlam bakımından daha durağan olduğunu, bu gruba giren fiillerin bilişsel, duygusal ve davranışsal durumları ifade ettiğini belirtmişlerdir (2007, s. 362-364).

William, mental fiilleri psikolojik fiiller olarak adlandırmıştır. Ona göre bu fiiller insan duygularını ifade eden (ümit etme, isteme, bilme, inanama, umma vb.) fiillerdir (2009, s. 37).

Kamchybekova, Duyu Fiillerinin Anlamsal Özellikleri Üzerine isimli çalışmasında, mental fiillerin bir bölümünü oluşturan duyu fiilleri üzerinde durmuştur. Görme, duyma, tat alma, koku alma ve dokunma olarak kabul edilen duyu türlerinin ve bunların meydana getirdiği fiillerin anlamsal boyutlarının geniş bir semantik alanı ifade ettiğini ve tıpkı sözcük türleri gibi ayrı bir kategoride incelenebileceği üzerinde görüşlerini belirtmiştir. Zihinsel sürecin başlangıç kısmını oluşturan duyu fiillerinin pek çok çalışma alanında incelendiğini ve disiplinler arası bir konu olduğunu dile getirmiş, dilbilim çalışmalarında da ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Çalışmasında duyu fiillerini anlamsal açıdan değerlendirmiş ve duyu fiillerini hareketlilik (alt türleri: aktif, pasif), süreklilik (alt türleri: süreli, anlık), isteklilik (alt türleri: istekli, isteksiz), temashılık (alt türleri: fiziksel, zihinsel), hedeflilik, sonluluk, duygusalılık, olumsuzluk şeklinde sınıflandırmıştır (2011, s. 33).

Şahin, Türkmençe üzerine yaptığı çalışmasında duygu, düşünce ve algılarla ilgili fiilleri mental fiiller olarak tanımlar ve mental sürecin ilk aşamasının algılama olduğunu, bu süreçte algılama eylemiyle birlikte duyulardan gelen çeşitli bilgileri zihnin dil merkezlerine ulaştırdığını vurgular. İkinci aşamada dilin bu algıları anlamlandırıp yorumladığını, daha önceki bilgilerle yeni oluşan bilgilerin bağlantısının kurulduğunu ve anlamlama sürecinin başladığını belirtir. Son aşamada ise anlamlanan duruma karşı tepki ve ifade sürecinin meydana geldiğini söyler. Ayrıca, özellikle Batı’da mental fiillere ilgili çalışmaların genellikle okul öncesi çocuklardan başlayıp ergenlik dönemi çocuk yaşlarına kadarki süreci kapsayan alana yönelik yapıldığına işaret eder. Bunun nedeni olarak düşünmek, bilmek, anımsamak, tahmin etmek gibi “bilmeye veya tanımaya ilişkin (cognitive)” sözcüklerin çocuklardaki gelişim sürecini incelerken kullanıldığını ifade eder (2012, s. 45). Şahin, çalışmasında Türkmencedeki mental fiilleri üç gruba ayırarak incelemiştir: idrak fiilleri, duygu fiilleri, algılama fiilleri. Bu üç grubu anlam bilimsel açıdan alt gruplara ayırmıştır (2012, s. 52).

Seçkin, mental fiillerle ilgili yapılmış olan çalışmaların pek çoğunda odak noktasının insan psikolojisi olduğuna dikkat çekmiştir. İnsanların kendi iç dünyalarında olay ve olguları, eylemleri izah için nasıl bir zihinsel algılamayla bu fiilleri kullandıklarının araştırıldığını belirtmiştir (2013, s. 922).

Ayan ve Türkdil, mental fiillerin önemli bir kısmını oluşturan algılama fiillerinin içerisinde yer alan görme duyu fiillerinin Kazak Türkçesinde anlamsal açıdan kullanımlarını inceledikleri çalışmalarında, algılamanın doğrudan duyularla sağlandığını belirtmişlerdir. Bu duyu fiillerini de insanın ilk önce algıladığı duyudan başlayarak görme, işitme, koklama, tat alma ve dokunma şeklinde sıralandığını söylemişlerdir. Kazak dilindeki görme duyu fiillerini beş alt kategoriye ayırmışlar; Kazak Türkçesinde görme duyu fiillerinin oldukça fazla olduğunu, bu fiillerin bazen isteğe bağlı olarak bazen istek dışı gerçekleşebileceğini belirtmişlerdir. Görme duyu fiillerinde herhangi bir eylem gerçekleşirken bireyin hem aktif hem de pasif durumda yer alabileceğini de vurgulamışlardır (2014, s. 28).

Halliday eserinde, mental fiilleri işlevleri bakımından algılama (perception), etki (effectation) ve idrak (cognition) fiilleri şeklinde üç grupta değerlendirmiştir (1990, s. 131). Kitabının yenilenen baskısında bu fiillere bir de istek (desideration) fiillerini eklemiş ve mental fiilleri dört ana başlığa çıkarmıştır. Mental eylemlerin bir süreç içerisinde meydana geldiğini ve bu süreçte yer alan algılama eylemi için *görme*, etkileme eylemi için *hissetme*, idrak eylemi için de *düşünme* evrelerinin olduğunu dile getirmiştir (2014, s. 311).

Kalkan, mental fiillerle ilgili sınıflandırmada araştırmacılara göre farklılıkların oluştuğunu söylemiş ve bu farklılıklara rağmen mental fiillerin genellikle idrak fiilleri, duygu fiilleri ve algılama fiilleri şeklinde üç grupta değerlendirildiğini belirtmiştir. Kalkan da mental fiilleri üç gruba ayrılıp değerlendirilmenin doğru olduğunu benimsemiş ve bu grupları kendince farklı alt gruplara ayırmıştır (2016, s. 177).

Sandalyeci, çalışmasında insanın dış dünyayı önce duyu organları yoluyla algıladığını ve bu algılama sonucunda elde ettiği bilgileri zihne ulaştırdığını dile getirmiş, sonrasında bireyin daha önce edinmiş olduğu bilgilerle yeni bilgileri karşılaştırdığını, en son safhada da bu bilgileri yorumlayıp dil ile kendini ifade ettiğini söylemiştir. Gerçekleşen bütün bu sürecin mental süreç olduğunu, bu sürecin ise algı → tanıma → anımsama → anlama → ileri idrak → değerlendirme

şeklinde geliştiğini göstermiştir. Bu süreçte kullanılan eylemlere mental fiil adının verildiğini vurgulamıştır (2016, s. 159-160).

Özeren ve Alan, Kırgızcadaki mental fiillerle ilgili çalışmalarında, bu fiilleri üç gruba ayırmışlardır: biliş fiilleri (düşünme, niyet, hayal vb.), psikolojik durum fiilleri (öfke, sevgi, kaygı vb.), algılama fiilleri (görme, tatma, koklama vb.) (2018, s. 203).

Darabadi, Nehcü'l Feradis'te Mental Fiiller isimli çalışmasında mental fiillerin özelde insanın genelde ise bir milletin duygu ve düşüncelerini ifade etme yollarını ortaya koyduğunu açıklamıştır. Mental fiilleri idrak fiilleri, duygu fiilleri, duyu fiiller olmak üzere üç farklı gruba ayırmış ve her bir mental fiili de kendi içerisinde semantik olarak sınıflandırmıştır (2018, s. 86).

Soydan, duyguları, belli bir olay karşısında insanın iç dünyasında yaşamış olduğu durumların dışa vurumu, psikolojik bir tepki olarak tanımlamıştır. Çalışmasında, *Tarama Sözlüğü*'nün ilk iki cildinde mental fiiller içerisinde yer alan duygu fiillerini incelemiş, onları anlamsal açıdan on iki gruba ayırmıştır. Bu fiilleri temel, mecaz ve deyim anlam olarak değerlendirmiştir (2018, s. 489-491).

Hirik, mental fiillerin oluşum neden ve süreçlerini girdi, işlem ve çıktı olarak üçe ayırmış, mental fiilleri girdi, işlem ve çıktı basamağı fiilleri şeklinde üç başlık altında incelemiştir. Girdi basamağındaki fiillerini duyu fiilleri olarak değerlendirmiştir. Temel duyu fiilleri olarak ele aldığı bu fiilleri bilinçli ve bilinçsiz temel duyu fiilleri şeklinde açıkladıktan sonra bu grupta yer alan fiilleri kullanım sıklığına göre beş alt başlıkta değerlendirmiştir. İşlem basamağı fiillerini, bilişsel fiiller alt başlığında ele almış, çıktı basamağı fiillerini de ifade fiilleri şeklinde belirttikten sonra ifade fiillerini, duygu ve açıklama fiilleri olarak alt başlıklara ayırmıştır. Açıklama fiillerini dilsel ve görsel açıklama fiilleri olmak üzere iki grupta değerlendirmiştir (2018, s. 38).

Hirik sınıflandırmanın ardından mental süreçte ortaya çıkan durumların bireylerde aynı tepkilere neden olabileceği gibi farklı tepkilerde de meydana gelebileceğini belirtmiştir. Mental fiilleri kök mental fiiller, türemiş mental fiiller ve birleşik yapılı mental fiiller olmak üzere yapısal bakımdan üç gruba ayırmıştır (2018, s. 79).

Hirik ayrıca metal sürecin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu söylemiş ve bir fiilin birden fazla anlama sahip olabileceği göz önünde bulunursa aynı fiilin birden fazla mental fiil kategorisinde değerlendirilebileceğini de vurgulamıştır (2018, s. 82). Bir fiilde anlam daralması, anlam genişlemesi gibi nedenlere bağlı olarak değişimler meydana gelebileceğini ve bunun sonucunda fiilin, mental fiil kategorisinde yer almazken mental fiil olarak ele alınabileceğini ya da bunun tam tersi bir durumda kullanılabileceğini de açıklamıştır (2018, s. 102).

Hirik, mental fiillerin pek çok dil kategorisiyle bağlantılı bir yapıya sahip olduğunu ve bunlardan birinin de kiplik olduğunu vurgulamıştır. Kiplerin mental fiille ilişkisinin anlam ve kip işaretleyicileri boyutunda gerçekleştiğini dile getirdikten sonra Palmer'in 2001 yılında yapmış olduğu kiplik sınıflandırmasını temel alarak mental fiiller ve kiplik arasındaki ilişkiyi; önerme kipliği (bilgi, şüphe, çıkarım, tahmin, varsayım, kanıtsallık, aktarım, duyum) ve olay kipliği (yükümlülük, izin, emir, gereklilik, hareket, yeterlilik, istek) şeklinde iki başlık altında değerlendirmiştir (2018, s. 82).

Yegin, çalışmasında önce mental fiil kavramının ne olduğunu açıklamış, bu açıklama çerçevesinde Şeyyâd Hamza'nın *Yûsuf u Zelihâ* mesnevisindeki mental fiilleri incelemiştir. O, mental fiilleri duyu (algılama), duygu, idrak ve açıklama fiilleri olmak üzere dört gruba ayırmış; her grubu de kendi içerisinde farklı alt başlıklara bölmüştür (2019, s. 70).

Yıldız, Eski Uygur Türkçesiyle ilgili çalışmasında mental fiiller arası geçişleri ele almış, Türkiye Türkolojisinde mental fiille ilgili çalışmaların 21. yüzyıldan itibaren yapılmaya başladığını ve çoğu alanda çalışma konusu olduğunu söylemiştir. Türkiye'de mental fiillerle ilgili çalışmaların sınırlı olduğunu vurgulamış, bu çalışmaların da mental fiillerin sadece bir kısmını ele aldığını dile getirmiştir. O, mental fiilleri temel olarak biliş fiilleri, psikolojik durum fiilleri ve algı fiilleri şeklinde sınıflandırmış, her bir grubu kendi içerisinde alt kategoride değerlendirmiştir (2020, s. 106-107).

Doğan ve Erdin, yayımlamış oldukları Gagavuz Türkçesinde Mental Fiiller adlı çalışmalarında, Türkçede son yıllarda fiillerin semantik sınıflandırılması ile mental fiil çalışmalarının artmaya başladığını ve pek çok araştırmacının yeni birtakım sınıflandırmalar yaparak bu çalışmaların çeşitlendiğini vurgulamışlardır (2021, s. 193-194). Mental fiillerin başı, ortası ve sonu olan bir zihinsel süreci olduğu, bu sürecin ise duyu organlarının dış dünyadan alıp zihne aktardığı verilerle başladığı açıklanmıştır. Sürecin sonunda zihne gelen algıların yorumlanması, işlenmesi sonucu mental sürecin nihayetlendiği ifade edilmiştir. (2021, s. 194-195). Bu açıklamalarına paralel olarak Gagavuz Türkçesindeki mental fiiller kendi izahlarına göre adlandırılmıştır: girdi basamağı fiilleri (algı fiilleri), işlem basamağı fiilleri (biliş fiilleri), çıktı basamağı fiilleri (ifade fiilleri) (2021, s. 197).

Aydoğmuş, Karluk grubu Türk lehçelerinden biri olan Özbek Türkçesiyle ilgili çalışmasında, Özbek Türkçesindeki mental fiilleri pek çok araştırmacının metoduna uygun şekilde üç gruba ayırarak incelemiştir: bilişsel, psikoloji ve algılama fiilleri (2021, s.138).

Beyitoğlu, çalışmasında fiillerin yapısına, çatısına ve edimsel anlamına göre sınıflandırıldığını söylemiş, semantik açıdan fiillerin kategorize edilmesiyle ilgili çalışmaların yeni yeni yapılmaya başladığını belirtmiştir. Ayrıca mental fiillerin psikoloji ve bilişsel dil bilim alanında ele alındığını, Türkoloji açısından son zamanlarda bu konu üzerine çalışmaların olduğunu ve pek çok araştırmacının mental fiilleri anlamsal açıdan sınıflandırdığını dile getirmiştir. Ona göre mental fiiller duyu, düşünce, duygu ve psikolojik, iletişim fiilleri olmak üzere dört ana başlığa ayrılır (2021, s. 1522).

Aksoy, mental fiillerin, bilişsel psikolojik durumun zihinsel süreçlerle ilgili sunduğu veriler ile dil bilimsel yaklaşımlardan hareketle ele alınması gerektiğini vurgulamış ve insanda var olan tüm zihinsel süreçlerin ortak yönünün bireysel olduğunu belirtmiştir. İnsanın zihninde gerçekleştirdiği bir eylemin bir başkası tarafından bilinmesinin imkânsızlığına dikkat çekmiştir. Mental fiilleri de insanın iç ve dış dünyayı algılamasını sağlayan, başkaları tarafından bilinmesinin mümkün olmadığı zihinsel süreçleri kapsayan, dilin fiil formundaki ifadeleri, şeklinde tanımlamıştır. İnsan zihninin birbirinden farklılık gösterdiğini ve bu yüzden de mental fiillerin tek bir sınıflandırmada toplanamayacağını da ayrıca belirtmiş; ilaveten, mental fiil çalışmalarında mental süreci göz önünde bulundurmanın bir hayli önemli olduğunu vurgulamıştır. Mental fiillerin tamlayıcılarının semantik rolleri ile betimlenmesi gerektiğini ve Türkçe mental deneyim çerçevelerinin beş temel anlam bilimsel yapı taşıdığı söylemiştir: deneyimci - mental

süreç, içerik - mental süreç, deneyimci - içerik - mental süreç, uyarıcı - deneyimci - mental süreç, uyarıcı - deneyimci - içeri - mental süreç (2022, s. 132-133).

Ataman, mental fiillerle ilgili yapılan çalışmaları değerlendirmiş, sonrasında mental fiillerin zihinsel süreçte olayları ve durumları algılama ve idrak ile başladığını, algılanan şeylerin zihinde işlenip yorumlamayla devam ettiğini, son olarak da yorumlanan ve idrak edilen bilgilerin dil aracılığıyla dışa vurumunun gerçekleştiğini söylemiştir. Mental fiilleri, çoğunlukla gözlemlenemeyen zihinsel ve duygusal faaliyetlerin çeşitli şekillerde dışa vurumu olarak tanımlamıştır (2023, s. 182-185).

2. Mu'înü'l-Mürîd

Tarihî Türk edebiyatında önemli bir yeri olan *Mu'înü'l-Mürîd*, Harezmi Dönemi'ne ait kıymetli eserlerden biridir. Bu eser, göçebe Türkmen boylarına tasavvufu öğretmek ve İslam fihhına dair bilgiler vermek amacıyla kaleme alınmıştır. *Mu'înü'l-Mürîd* sade ve anlaşılır bir dille yazılmış ve eserde halkın günlük hayatta karşılaşabileceği konulara yer verilmiştir. Eser, Türkmenler arasında yüzyıllarca zevkle okunmuştur.

Eserin dilinin halk tarafından anlaşılabilir seviyede tutulması, Türkçe sözcük kullanımı ve anlatımın yalınlığının Harezmi Dönemi eserleriyle kıyaslandığında daha zengin olması; manzum eser olmasına rağmen anlaşılabilirliği, bu eser üzerinde mental fiil çalışması yapılmasının temel nedenlerindedir.

Eserin bilinen tek nüshası Bursa Yazma ve Basma Eski Eserler Kütüphanesinde bulunan *Mecmuatü'r-Resâil* (Genel no. 1605/18, tasnif no. 297/3'te kayıtlı) adlı yazmanın içinde, 177a-202/b yaprakları arasında bulunmaktadır. Bu yazmanın fotoğrafları Ağâh Sırrı Levent tarafından Türk Dil Kurumuna bağışlanmış, Ali Ulvi Elöve'nin hazırladığı tıpkıbasım Kurum tarafından basılmış fakat daha sonra yayımı yapılmamıştır (Toparlı ve Argunşah, 2008, s. 13).

Tek nüshası olan *Mu'înü'l-Mürîd*'le ilgili kapsamlı ilk çalışmayı Zeki Velidi Togan yapmıştır. Togan'a göre, bu eserin bilinen tek nüshasının istinsah tarihini M. 1430-1485 yılları arası olmalıdır (1928, s. 316).

Eserin kim tarafından kaleme alındığı konusu da net değildir. *Mu'înü'l-Mürîd* hakkında bilgi veren ilk kaynak olan *Şecere-i Terâkime*'de Ebulgazi Bahadır Han, eserin Şeyh Şeref adında bir âlim tarafından kaleme alındığı bilgisini vermiştir. Ancak sonra yapılan çalışmalarda bu bilginin doğruluğu kabul edilmemiştir. Yapılan çalışmalarda *Mu'înü'l-Mürîd*'in yazarının Şeyh İslam isimli Harizmi bir bilgin olduğu ifade edilmiştir. Eserin yazarı, 402. dördlükte kendi ismi ile şeyhinin ismini açıkça belirtmiştir (Çatak, 2012, s. 220).

Şeyh İslam'ın bir dördlükte veliyyü'l-verâ (üstün takva sahibi, haramdan, kötülüklerden uzaklaşmada hassasiyet gösteren veli) olarak tavsif ettiği Baba İslam'ın onun babası olduğu iddiaları da vardır. Ancak Togan ve Köprülü'nün bu konudaki düşünceleri, Baba İslam adlı şeyhin Şeyh İslam'la aynı adı taşımasının çok mümkün olmadığı, şairin atam Baba İslam demesinin sebebinin ata kelimesinin "şeyh = mürşit" anlamlarında kullanılmasından hareketle onun şeyhi olması yönündedir (Toparlı ve Argunşah, 2008, s. 16).

Mu'înü'l-Mürîd aruzun feülün feülün feülün feül vezniyle kaleme alınmıştır. Dördlükler hâlinde yazılan bu eserde bazı aruz hataları olmasına rağmen tek vezin kullanılmıştır (Toparlı ve

Argunşah, 2008, s. 28). Eser, 407 dörtlükten meydana gelmiş; bazen satır sayıları 14-15'e inmesine rağmen her bir sayfada 16-17 satır bulunur. Metin harekesiz bir şekilde kaleme alınmış olsa da bazen okumayı kolaylaştırmak için hareke kullanılmıştır (Togan, 1928, s. 316).

Mu'inü'l-Mürîd Allah'a hamdüsena ile başlar. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar yaşamış yüz yirmi dört bin peygambere, Hz. Muhammed'e ve dört halifeye selamla devam eder. Eser, sonraki kısımlarda dinî ve tasavvufî konuları ele almıştır (Toparlı ve Argunşah, 2008, s. 31).

Eserde Arapça ve Farsça kelimelerin sayısı oldukça fazla olmasına rağmen devrinde kaleme alınan diğer eserlere nazaran *Mu'inü'l-Mürîd* sade ve anlaşılır bir şekilde yazılmıştır. Eser Harezmi sahasında Harezmi Türkçesiyle yazılmıştır. *Mu'inü'l-Mürîd* Orta Asya'nın müşterek yazı dili olan Karahanlı Türkçesinden farklı olarak Oğuz, Kıpçak ve Kanglı lehçelerinin dil hususiyetlerini de içerisinde barındıran bir yapıya sahiptir.

Eserde Türkçe kelimelerden sonra en çok sırasıyla Arapça ve Farsça kelime kullanılmıştır. Dinî ve tasavvufî terimler kullanılırken özellikle Arapça kelimeler tercih edilmiştir. Eserde aynı zamanda Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin eş anlamlıları da yer almıştır.

3. Metot

Bu çalışmada, *Mu'inü'l-Mürîd*'de yer alan mental fiiller eserdeki bağlamlarından hareketle metinde geçtiği anlamlarına göre sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Metinde fiillerin geçtiği örneklerin hangi dörtlükte ve satırda kullanıldığı belirtilmiştir. Aslen mental fiil kategorisinde olmayan bazı fiillerin metindeki bağlamları dikkate alındığında mental fiil özellikleri kazandığı tespit edilmiştir. Bu fiiller bağlamdaki durumları göz önünde tutularak anlamlarına göre mental fiil sınıflandırmasında değerlendirilmiştir.

Çalışmada, Türkçe fiillerin yanı sıra alıntı sözcüklere Türkçe yapım ekleri getirmek suretiyle oluşturulmuş mental fiiller de değerlendirilmiştir. Alıntı isimlerle Türkçe yardımcı fiillerin oluşturduğu birleşik fiil yapısındaki mental fiiller de çalışmaya ilave edilmiş; birleşiklerdeki unsurlarının kökenleri parantez içinde belirtilmiştir. Eserde üçten fazla geçen örneklerden sadece üçü gösterilmiş; üçten az olan örneklerin geçtiği dörtlük ve satırlar çalışmaya alınmıştır. Mental fiillerin anlamları ve nasıl meydana geldikleri de çalışmamızda belirtilmiştir. Tespit edilen mental fiiller, gruplandırıldıktan sonra alfabetik sırayla gösterilmiştir.

Bu incelemede, eser hakkında yapılan en kapsamlı son çalışma olduğu için Prof. Dr. Recep Toparlı ve Prof. Dr. Mustafa Argunşah'ın 2008 yılında yayımladıkları *Mu'inü'l-Mürîd* adlı eser esas alınmıştır.

4. İnceleme

İnsanoğlu, dünyadaki herhangi bir şeyi önce duyu organlarıyla algılar ve zihnine bilgi olarak gönderir. Duyular, algılamada ilk basamaktır. Görerek, işiterek doğrudan; tat alma ve dokunmayla dolaylı algılamalar yapılır. Duyularla başlayan süreç insan zihninde duygu olarak tecelli eder. Duyuları idrak, idrak ise dünyaya dair bazı açıklamaları beraberinde getirir. Bu nedenle, herhangi bir tarihî yahut çağdaş bir eser ya da herhangi bir lehçedeki mental fiiller incelenirken insanın düşünce evrenindeki sürece uygun olarak dört basamak esas alınmış ve çalışmalar dört grup çerçevesinde yapılmıştır. Bu çalışmada da mental fiiller dört ana başlığa ayrılarak incelenmiştir: *duyu (algılama) fiilleri*, *duygu fiilleri*, *idrak fiilleri*, *açıklama fiilleri*.

4.1.Duyu (Algılama) Fiilleri

Algılama fiilleri olarak da bilinen duyu fiilleri, zihinsel faaliyetlerin ilk basamağıdır. Dış dünyadan elde edilen bilgiler öncelikle zihinde işleme alınır, bu bilgiler zihin süzgecinden geçirildikten sonra yorumlanır, anlamlandırılır, daha sonra bu bilgiler dil aracılığıyla dışa yansıtılır. Algı, zihinle ilgili sürecin temel taşı olduğundan dolayı mental yapının temelini algı fiilleri oluşturur. Dış dünyanın algılanması ilk olarak beş duyu organlarıyla meydana gelir. Duyu fiilleri beş duyu organımızın yaptığı işlevleri anlatan fiillerdir.

Şahin, algılama fiillerini, “dış dünyayı anlamamıza yardımcı olan duyu organlarımızla zihne gelen uyaranların dilde fiillerle ifade edilmiş şekli” olarak tanımlar ve algılama fiillerini dokunma, işitme, koklama, tatma, görme ile ilgili fiiller olarak belirtir (2012, s. 57). Duyu fiillerini birçok araştırmacı görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma fiilleri olarak ele almıştır. Metnimizde geçen duyu fiilleri şöyledir:

4.1.1.Görme Duyu Fiilleri

Görme duyusu mental süreci başlangıcı olan ve en fazla kullanılan duyudur. Görme duyusuyla oluşturulan mental fiillerin sayısı ve çeşitliliği diğer duylara göre daha çoktur. Görme duyu fiillerinin Türkçede zengin bir kullanım alanına sahip olması ve bu fiillerin anlam genişliğinin fazlalığından dolayı birincil duyu fiilleri olarak kabul edilmektedir. Metnimizde yer alan görme duyu fiilleri şu şekildedir:

aç- “dikkatli bakmak (göz açıp bakmak)” 101/4, 338/2 *açuk haç açıp köz bağığlı kerek* “Açık yazıya göz açıp bakmak gerek.”

‘ayb kör- “(<Ar.+ T.) bulmak, ayıp görmek” 58/2 *kamuğ ehl-i ma'nî için 'ayb körer* “Bütün mutasavvıflar bu üçünü ayıp görmekteirler.”

bağ- “bakmak” 29/3, 333/1, 187/4. *tefekür kılp bağ bu öz öziğe* “Bir damla meninin kütülüğünü düşünerek kendine baktığında...”

baka bil- “bakabilmek” 313/2. *baka bilmegey-sen kerek öñ soña* “Gerçekten sana anlama yolu açılrsa önceye ve sonraya bakamazsın.”

bakar bol- “bakar olmak” 73/3. *açar bolsa 'aşı bakar bolsa hem* “Buraları açar veya başkalarına bakarsa asi olur.”

eğer- “izlemek, takip etmek” 271/2. *mürîd mü tilekin tilin eđerür* “Mürîd de dileğini diliyle takip eder.”

fidâ kıp- “(<Ar.+ T.) gözden çıkarmak, feda etmek” 294/3. *kadem bûd vücûdnu fidâ kılmağ ol* “Mutluluk varlığını ve vücudunu gözden çıkarmaktır.”

izle- “takip etmek, izlemek” 234/1, 234/3. *zikir birle attı keğik izlegü* “Av hayvanını besmele çekerek izleyip attığı okla vursa...”

kaşđ bile bağ- “(<Ar.+ T.) bilerek bakma, kasıtlı bakmak” 171/4. *edeb bolmağay kaşđ bile bağmağı* “Kasıtlı olarak bakmak edep değıldir.”

kez- “gezmek, seyran etmek” 370/2, 340/4. *bu ajunnu tün kün keziben körür* “Bu dünyayı gece gündüz gezerek yürüse bile görür...”

kör- “görmek” 84/2, 247/4, 325/3. *bakıp körmesin köz yaşında öli “Bakıldığında onların dış taraflarında ıslaklık görünmesin.”*

körün- “görünmek” 313/4, 37/2. *yaşınlarğa baksa körünmes tişi “Gülen bir kişi yakınlarına baktığında gülebilir mi?”*

küy- “aramak, araştırmak” 107/1. *küyüp köl arıp suwnı kim bulmadı “Çok arayıp yorulduğu hâlde göl ve suyu bulamayınca...”*

nazar bul- “nazar etmek, bakmak” 293/3. *nazar boldı bahşış bu şöhet kélip “Bu sohbeta geldiğinde bağış olarak kendisine nazar edebilir.”*

tüşe- “düş görmek” 89/2. *körer bolsa түşep yerinde nişan “...düş görürken ihtilam olup giysilerinde meniden bir iz görürlerse...”*

yüzle- “yönelmek, birine veya bir şeye doğru bakmak” 234/2. *eger kège bolsa yönin yüzlegü “...gece boyu bıkmadan onu takip etse...”*

4.1.2. İşitme Duyu Fiilleri

Algılamayı sağlayan duylardan biri de işitmedir. İşitme, bilgilerin zihinde işleme alınmasında önemli rol oynayan duylardandır. Bu sebeple Türkçede yer alan işitme duyu fiilleri de görme duyu fiilleri gibi anlam genişliğine ve çokanlamlılığa sahiptir. Bu fiiller de görme duyu fiilleri gibi birincil duyu fiilleri olarak kabul edilmektedir. İşitme duyusuyla oluşturulan mental fiiller, zihinsel süreci kendi başlarına başlatabilen fiillerdir. Metnimizde yer alan işitme duyu fiilleri şu şekildedir:

aç- “(kulak) açmak, dinlemek” 350/3. *köñül tut kulak aç yakın bil munı “Gönül tut, kulak aç, bunu iyice bil.”*

êşit- “işitmek, duymak” 59/3, 166/2, 346/2. *kél êmdi êşitgil bu niyyet sözün “Gel şimdi bu niyyet sözünün ne olduğunu dinle.”*

saç- “bir görüşü ya da düşünceyi yaymak” 385/2. *tümen türlüğ ilhām cevāhir saçıp “...konu açıp binlerce türlü ilham ve cevher saçarak/yayarak...”*

tiñle- “dinlemek” 278/1, 351/1. *bu köz körmüşü yok kulak tiñlemiş “Bu gözün gördüğü, kulağın dinlediği yok.”*

yay- “yaymak, duyurmak” 401/4. *karındaşlar ara sözüüm yaymakım “...kardeşler arasında sözüümü yaymaktır.”*

4.1.3. Tatma Duyu Fiilleri

İnsan için temel duylardan biri de tat alma duyusudur. Zihinsel süreci başlatan fiillerden biri olan tat alma duyu fiilleri ikincil duyu fiillerindedir. Bu fiiller genelde bilinçli temel duyu fiilleri içerisinde yer alırlar. Çünkü tat alma duyu fiillerinde belirtilen hareketin gerçekleşmesinde özne etkin konumdadır. Tat alma duyu fiilleri, dokunma duyu fiilleri ve koku alma duyu fiilleri ile birlikte görev yapmaktadır (Hirik, 2017, s. 69).

çeyne- “çok çiğnemek” 298/1. *uşak kılgu loğma üküş çeynegü “Lokmaları küçük almalı ve çok çiğnemeli.”*

İç- “içmek, bir sıvıyı ağza alıp yutmak” 169/1, 281/1, 299/1. *suw içmişde üç iç turup rāst köni “Su içerken üç defa durarak iç.”*

meze bol- “(<Far.+ T.) lezzetli olmak, lezzet bulmak” 374/2. *têlim tatğu açığ meze bulğuğa “Lezzet bulmak için birçok acının tadına bakmalıdır.”*

tat- “tadına bakmak, tatmak” 374/2, 298/4. *têlim tatğu açığ meze bulğuğa “Lezzet bulmak için birçok acının tadına bakmalıdır.”*

yayğa- “ağız çalkalamak” 87/2, 91/2. *kılıp mazmaza suw katıp yayğa-siz “...ağız ve burnu su ile çalkalayıp yıkamak gerekir.”*

yê- “yemek” 172/1, 247/2, 248/3. *seher sandı yêdi tañ atmış çın-ok “Kişi tan attığını fark etmeden seher vakti sanıp yerse...”*

yên- “(bir şey)yemek/yenilmek” 234/4, 235/2-4. *yarın yêtse yêñür çının sözlegü “...ertesı gün yakalasa, doğrusunu söylemek gerekirse yenir.”*

yut- “yutmak” 317/3, 374/1. *tümen miñ bile ağu yutğu kerek “...binlerce zehri yutmak gerek.”*

4.1.4. Dokunma Duyu Fiilleri

Zihinsel süreci ve algılama faaliyetlerini başlatan duylardan birisi de dokunma duyusudur. Dokunma duyu fiilleri, Türkçede oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu fiiller, diğer duyu fiilleri ile birlikte de kullanılmaktadır. Özellikle tatma duyusu ile sıkı bir ilişki içinde olan dokunma duyu fiilleri bu yönüyle görme ve işitme duyu fiillerinden ayrılmaktadır. Türkçede çok fazla çeşitlilikte kullanılan bu fiiller metnimizde sadece üç örnekte tespit edilmiştir.

kuç- “kucaklamak” 170/1-3. *eger öpse kuçsa yigit rûze-dâr “Eğer oruçlu bir kişi karşı cinsi öpse, kucaklasa...”*

öp- “öpmek” 170/1-3. *karı öpse kuçsa ziyân kıлмаğay “İhtiyar birisi öpse, kucaklasa oruca bir zararı olmaz.”*

ulan- “kavuşmak” 376/2. *ulağsız ulanmağ hurûfsuz mağâl “Kılavuz olmadan kavuşmak, harfleri olmayan söz konuşmak gibidir.”*

4.2. Duygu Fiilleri

Duygu sözcüğü, *Türkçe Sözlük*'te “1. isim duylarla algılama; his, 2. isim belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim, 3. Önsezi, 4. nesnelere veya olayları ahlaki ve estetik yönden değerlendirme yeteneği, 5. kendine özgü bir ruhsal hareket ve hareketlilik” şeklinde tanımlanmıştır (2011, s. 729).

İnsanların çevresel olarak algıladıkları durumlar sonrasında kişide ruhsal tepkiler ve farklı duygular ortaya çıkabilir. Bireyin kendi yaşantısında meydana gelen durumlar, gelişmeler ve olaylar zihinde birtakım tepkiler oluşturur. Zihinde duygularla anlatılan bu mental süreç duyu fiilleri ile ifade edilmektedir. Mental sürecin ikinci basamağı olarak kabul edilen duyu fiilleri, çevresel tepkilere bağlı olarak olumlu ya da olumsuz şekilde gerçekleşebilmektedir. Duygu fiilleri, dış etkilere gelen bir uyarıcıyı duyu organları aracılığıyla algıladıktan sonra bunlara verilen tepkiyi anlatırlar. Metinde geçen duyu fiilleri şöyledir:

4.2.1. Olumlu Duygu Fiilleri

4.2.1.1. Sevgi, Şefkat, Minnet ve Yakınlık İfade Eden Fiiller

'āşık bol- (<Ar. + T.) “Tutkun olmak, âşık olmak” 336/1. *semā kılsa 'āşık bolup bī-karār* “*Âşık olup kararsız kalıp sema ayini yapsa...*”

bağla- “bağlamak, gönü bağlamak” 270/3. *könül hakka bağlap resülğa uyup* “*...gönü Allah'a bağlayarak Resul'e uyup...*”

ban- “bağlanmak” 360/2. *'ibādet idimge tēyü banmağ ol* “*...ibadet Allah'ıma diyip bağlanmaktadır.*”

cezb kııl- (<Ar.+ T.) cezbetmek, kendine çekmek” 306/1. *kılur cezb anı fazlı birle bayat* “*Allah onu fazileti ile cezbeder.*”

esir bol- (<Ar.+ T.) tutsak olmak, bağlanmak” 310/1. *'ārif hakka bolur ulaşu esir* “*Arif kişi Allah'a ulaşarak ona esir olur.*”

il- “bağlanmak” 303/4. *bu ma'nēdin ilür eşitgil yöni* “*Bu yüzden ona bağlan, sebebini dinle.*”

karīb bol- (<Ar.+ T.) yakın olmak, yakınlaşmak” 55/1. *kanā'at bile boldı mūsā karīb* “*Hız. Musa kanaat ile Allah'a yakınlaştı.*”

körüş- “görüşmek” 289/1, 2. *körüşse köküzni sürüşgü kerek* “*Görüşürken göğsü birbirine sürmek gerek.*”

qurb bol- (<Ar.+ T.) yakın olmak, yakınlık kurmak” 400/3. *idî hazretinde bolup qurb tamām* “*Allah'ın huzurunda ona yakın olup tamalanır.*”

minnet kııl- (<Ar.+ T.) şükran duymak, minnet duy-“343/3. *bērip kılsa minnet haber bērdi hak* “*...iyilik edip minnet duyarsa Allah haber verdi ki...*”

şafā keltür- (<Ar.+ T.) mutluluk getirmek, sefa getirmek” 297/4. *yemek öz öñindin şafā keltürür* “*Yemeği kendi önünden yemek mutluluk getirir.*”

sēw- “sevmek” 210/2, 324/3. *idî kimni sewse sa'ādet anıñ* “*Allah kimi severse saadet onundur.*”

şādmān kııl- (<Ar.+ T.) mutlu etmek, sevinçli kılmak” 404/4. *kılu bēr arığ rūhı şādmān bu dem* “*Temiz ruhuna ulaştır, temiz ruhu şimdi mutlu et.*”

şefkat kııl- (<Ar.+ T.) sevgi/şefkat göstermek” 406/4. *kerek kılsa şefkat uluğlar ata* “*...büyükler ve babalar şefkat göstermelidir.*”

tarab kııl- (<Ar.+ T.) sevinmek” 335/2. *kılur bolsa hālāt içinde tarab* “*Eğer haller içinde sevinecek olursa...*”

tol- “mec. gönü aşkla dolmak, kaplamak” 2/3, 397/2. *tağı dünye işkı anar tolmasa* “*...dünya aşkıyla dolmayan gönül kurtulmuştur.*”

ulan- “kavuşmak” 376/2. *ulağsız ulanmağ hurūfsuz mağāl* “*Kılavuz olmadan kavuşmak, harfleri olmayan söz konuşmak gibidir.*”

uy- “uymak, tabi olmak” 182/1, 273/2. *imāmnun soñınça kim uydum tedi* “...imamın ardında durup ona uydum diyen muktedi...”

yanaş- “yakınlaşmak, yaklaşmak” 117/1. *edeb kêtse sünnet aña yanaşur* “Edepe gittiğinde sünnet ona yaklaşır.”

yüz ur- “ilgi göstermek, yakınlık duymak” 349/2. *ğālib bolsa biri añar yüz urur* “Bunlardan biri galip gelirse diğerine ilgi gösterir, yakınlaşır.”

4.2.1.2. Memnuniyet İfade Eden Fiiller

aç- “(gönül açmak) rahatlatmak” 328/1. *şafā şıdķ u şoñbet köñülni açar* “Safa, doğruluk ve sohbet gönülü açar.”

arın- “temizlenmek, arınmak” 16/3. *ayıt lâ ilāhe arınsun tiliñ* “La ilahe dediğinde dilin arınır.”

arıt- “temizlemek, arıtmak” 16/1. *arıtķu bu tilni kamuğdın oza* “Her şeyden önce bu dili arıtmalıdır.”

çıkar- “çıkarmak, arındırmak” 361/3. *çıkarur bu hātır vesāvislerin* “Bu gönülü vesveselerden arındırır.”

ğurūr kııl- “(<Ar.+ T.) gururlanmak, boş şeylere güvenerek aldanmak” 281/2. *munun birle şeytān kıılır hoş ğurūr* “Bunlarla ancak şeytan gururlanır.”

hālī kııl- “(<Ar.+ T.) gönülden çıkarmak, gönülünü temizlemek/arındırmak” 27/3, 329/3. *hıyānet mekindin köñül hālī kııl* “Gönülünü hıyanet ve hileden arındırdığında...”

kül- “gülmek” 36/4, 37/1, 78/3 *yaşın tiñmegey hıç küleyin tēseñ* “...güleyim dersen göz yaşın hiç dinmesin.”

murād bul- “(<Ar.+ T.) muradına ermek, isteğine/arzusuna ulaşmak” 306/3. *murād buldı ammā yolın bilmedi* “Muradına erdi fakat yolunu bilmedi.”

muţma’inne bol- “(<Ar.+ T.) gönülü rahat olmak” 354/4. *bolur muţma’inne bulur ol necāt* “...mutmain olur ve kurtuluşu bulur.”

denā kııl- “(<Ar.+ T.) şükretmek” 284/1. *inābet ulaşu denā kıılsa-sēn* “Sürekli tövbeyle Allah’a şükret.”

süzün- “arınmak, nefsi temizlemek” 50/2. *sēni haķdın ırar bu nefsnı süzün* “Seni Tanrı’dan uzaklaştıran nefsi temizle.”

şükür kııl- “(<Ar.+ T.) şükretmek, Tanrıya minnet duygusu sunmak” 7/3, 310/4, 311/2. *kılurlar şükür kelse haķdın kazā* “Onlar Allah’tan kaza geldiğinde de şükrederler.”

4.2.1.3. Affetme, Bağışlama ve Merhamet İfade Eden Fiiller

’aţā bol- “(<Ar.+ T.) bağışlanmak, ihsan etmek” 399/2. *’aţā bolmuş erdi haķıķat hayāt* “Gerçek hayat ona bağışlanmış idi.”

bağışla- “bağışlamak” 257/1 *bağışlasa bir neñ biringe biri* “Bir kişinin başka bir kişiye bir şey bağışlamasının gerçekleşmesi için...”

ma'zūr tut- “(<Ar.+ T.) mazeretli saymak, bağışlamak” 170/4. *şerī'at imin bolsa ma'zūr tutar* “Kendisi emin olursa, din onu bağışlar.”

4.2.1.4. Dostluk, Doğruluk ve Dürüstlük İfade Eden Fiiller

bāṭıl ḥaḳ seç- “(<Ar.+ T.) doğru ve yanlış seçmek” 369/2. *bāṭıl ḥaḳ seçiben öziñni qorı* “Doğruyu yanlıştan seçerek kendini koru.”

hidāyet bér- “(<Ar.+ T.) doğru yolu göstermek” 405/4. *hidāyet bérür ol ḥamīdün mecīd* “Hamīd ve Mecīd olan Allah doğru yolu gösterir.”

kir- “doğru yola girmek” 389/4. *kirip rāst ḥaḳīḳat çın-oḳ barguçı* “...doğru yola girip hakikate gerçekten varandır.”

kirtüle- “doğrulamak, tasdik etmek” 264/3. *kerek oynap aysun kerek kirtülep* “...ister oynayarak sölesin ister tasik ederek...”

kön- “doğrulamak” 135/2. *imām birle kétrür namāzi köner* “imam ile namazı kılsa, namaz kabul olur/doğrulandır.”

körüş- “görüşmek” 289/1-2. *körüşse köküzni sürüşgü kerek* “Görüşürken göğsü birbirine sürmek gerek.”

rāst bil- “(<Far.+ T.) doğruyu/ gerçeği bilmek” 104/4. *ḥaḳīḳat ḥaḳīḳat yaḳīn rāst bilin* “Gerçekleri doğru olarak bilin.”

rāst bit- “(<Far.+ T.) doğru belirlemek, doğru tamamlamak” 252/2. *'arüz bey'i munça bile rast biter* “Ölçülü satış bu kadar doğru bir biçimde tamamlanır.”

rāst bol- “(<Far.+ T.) doğru olmak, uygun olmak” 19/3. *bu iḳrār u taşdıḳ bolur rāst kaçan* “Bu ikrar ve tasdik ancak üzerine amel eklendiğinde doğru olur.”

rāst kél- “(<Far.+ T.) doğru olmak” 148/4. *ḳalur bolsa niyyet bile rāst kéliür* “...eksik kalsa niyete göre o doğru kabul edilir.”

4.2.1.5. Sabır ve Sebat İfade Eden Fiiller

ḍebāt ḳıl- “(<Ar.+ T.) bir işi sonuna kadar götürmek, sabırlı olmak” 399/4. *ḳılıḳlı çın-oḳ rast ḳademde ḍebāt* “...bu şeyhin gerçek doğru yolda sabırlı olduğunu bilin.”

4.2.1.6. Huzur ve Güven İfade Eden Fiiller

īmin bol- “(<Ar.+ T.) emin olmak, güven içinde olmak” 51/3, 170/4. *şerī'at īmin bolsa ma'zūr tutar* “Kendisi emin olursa din onu mazur tutar.”

4.2.2. Olumsuz Duygu Fiilleri

4.2.2.1. Kokma ve Ürkme İfade Eden Fiiller

bāḳ tut- “ (<Far.+ T.) korkmak” 318/4. *melāmet cefāğa kaçan bāk tutar* “...bu yolda yürüyen kınama eziyetinden nasıl korkar?”

ḳorḳ- “korkmak” 162/4, 248/3. *bilin ḳılmışı tég eşit ḳorḳ sına* “Dinle bunu sinamaktan kork.”

mine'l-muttekin bol- “(<Ar.+ T.) Allah'tan korkan kullardan olmak” 24/4. *bolur oşbu mü'min mine'l-muttaḳin* “Bu mümin Allah'tan korkan kullardan olur.”

4.2.2.2. Üzüntü ve Sevgisizlik İfade Eden Fiiller

'azāb bol- “(<Ar.+ T.) eziyet çekmek, cefa çekmek” 161/4. *ḳazā ḳılmıŷınğa 'azāb bolmaḳı* “Bir namazı bile kazaya bırakman cehennemde eziyet çekmene sebep olur.”

bed-baht ḳıl- “(<Far.+ T.) bahtsız kılmak, mutsuz kılmak/etmek” 52/3. *bu ēkkisini ḳıldı bed-baht ḳased* “Bu ikisini kıskançlık bahtsız kıldı.”

cefācı bol- “(<Ar.+ T.) cefa çekmek” 85/3 *iḳi ḳazretinde cefācı bolur* “...Allah'ın huzurunda cefa çeker.”

cefā ḳıl- “(<Ar.+ T.) cefa etmek” 391/3. *ōzi sūnneti köp cefā ḳılsalar* “Kendisine çok cefa etseler de bu cefaya karşılık olarak...”

emget- “çok eziyet çektirmek, sıkıntıya sokmak” 299/4. *ḳatıḳ emgetür suw tökülse seni* “...su dökülürse sana çok eziyet verir.”

ḳarāb bol- “(<Ar.+ T.) perişan olmak, harap olmak” 325/2. *munuḳ birle bolur tēlim ēr ḳarāb* “Birçok insan bunlarla harap olur.”

kötür- “üzerine almak, alınmak” 49/4. *öz öziḳe kötrür muni köp faŷıḳ* “Birçok insan bunu kendi üzerine alır.”

köydür- “canını yakmak, içini yakmak” 322/1. *muḳabbetniḳ oti baḳır köydürür* “Muhabbetin ateşi can yakar.”

sın- “kırılmak, üzülmek” 373/3. *belā ḳadḳu birle yēlürken sınar* “Sevgisine layık olsun diye bela ve kaygıyla hareket ederken kendisi kırılır.”

4.2.2.3. Pişmanlık İfade Eden Fiiller

ökünç yē- “pişman olmak, pişmanlık duymak” 274/1. *asıḳ ḳılmas ol köp ökünç yēse soḳ* “İnsan sonrdan çok pişman olsa da yararı yoktur.”

tevbe ḳıl- “(<Ar.+ T.) Bir şeyi pişman olup bir daha yapmamak, tövbe etmek” 48/2, 284/4. *ḳılıp tevbe ol iş yana ḳılsa-sēn* “...tövbe kılip yine aynı şeyleri yaparsan boş yere tövbe etme.”

inābetdin aŷ- “(<Ar.+ T.) tövbe etmek, tövbeden geçmek” 283/2. *inābetdin aŷḳıl irādet kētür* “Tövbeden geç ve irade getir.”

4.2.2.4. Memnuniyetsizlik İfade Eden Fiiller

ārām ḳıl- “(<Far.+ T.) rahat etmek (olumsuz)” 305/4. *velī bolsa meczūb ḳılumaz aram* “Eğer yalnız meczup olursa rahat edemez.”

az- “yoldan çıkmak, sapıtmak, azmak” 48/3. *azıp yörügenler tamuḳḳa çıkar* “Dünyada çok azgın yaşayanlar cehenneme gider.”

buz- “geçersiz olmak, bozmak” 78/3. *namāz içre külmek ḳatıḳ hem buzar* “Namazda çok gülmek de namazı geçersiz kılar.”

buzuğ kıl- “bozulmak, geçersi duruma getirmek” 255/4. *selem 'ağdi kılsa buzuk kılmış* “...süre belirleseler bu veresiye anlaşması bozulur.”

buzul- “bozulmak, geçersiz duruma gelmek” 137/4, 184/3. *namāzi buzuldu ayā muttakī* “Kılınacak başka rekâtları bırakıp secdeye katılsa namazı bozulur.”

kıs- “çok sıkılmak, sıkıntı vermek” 288/3. *körüşmişde şeyhni katıg kısmıgu* “Görüşürken şeyhi çok sıkılmamalı, sıkıntı vermemeli.”

melāl bul- “(<Ar.+ T.) usanmak, bıkmak, bezmek” 33/4. *delīl köp ayıtsam bulur-sen melāl* “Delillerin hepsini söylemeye kalksam usanırsın.”

osal kıl- “usanmak, bıkmak” 122/4, 234/3. *izin izlemekde osal kılmadın* “...bıkmadan izini takip etse...”

osal tur- “tembel olmak, usanmak, bıkmak” 47/4. *osal turmağıl kim bu nā-gāh uçar* “Tembel olma ki bu kuş ansızın uçar.”

sı- “bozmak, geçersiz bir duruma getirmek” 160/4. *namāz içre ańsa kaçā vaktı sır* “...namazın içinde hatırlarsa vakit namazını bozar.”

tüken- “bitmek, tükenmek” 209/4. *tükenmes bu devlet sa'adet alır* “...bitmeyen, tükenmeyen bir mutluluk elde eder.”

tiñ- “bitmek, tükenmek, kesilmek” 36/4. *yaşın tiñmegey hıç küleyin tēseñ* “...güleyim dersin göz yaşın hiç tükenmesin.”

4.2.2.5. Nefret, Öfke, Beddua ve Sinir İfade Eden Fiiller

ķahr kıl- “(<Ar.+ T.) kahretmek, ilenmek, beddua etmek kar. ķahr” 319/4. *ķahr kıl ańa şeytan ortakı ol* “Ona kahret çünkü o şeytanın ortağıdır.”

4.2.2.6. Kuşku ve Şüphe İfade Eden Fiiller

gümān tut- “(<Far.+ T.) şüphe etmek, şüphe duymak” 86/3. *icābet kıılır rab gümān tutmağı* “Allah duaları kabul eder, bundan şüphe etmemeli.”

şek tüş- “(<Ar.+ T.) şüpheye düşmek, şüphelenmek” 125/3-4, 128/1. *bu şek tüşse rek'at sanınca otur* “Eğer kaç rekat kıldığından şüphelen varsa rekat sayısınca otur.”

tüş- “kuşkulu bir biçimde düşünmek, kuşkulananmak” 121/1-3, 128/4. *şüret tüşse secde sehivni*

kētür “Namazın başından sonuna kadar şüphe devam ediyorsa sonunda sehiv secdesi yap.”

4.2.2.7. Değişme, Değersizleştirme ve İtibarsızlaştırma İfade Eden Fiiller

hālī bol- “(<Ar.+ T.) duyarsız kalmak” 43/4. *nēteg hālī bolu üküş külgüge* “...bu kadar gülünecek şeye nasıl duyarsız kalır.”

hor kıl- “(<Far.+ T.) hor görmek, değersiz kılmak/yapmak” 17/3. *'azīz hor kıılığlı ruzī bērgüçī* “...onları hor gören, değerli, değersiz yapan, onlara rızık veren...”

4.3. İdrak Fiilleri

İdrak kelimesi *Türkçe Sözlük*'te “1. Anlama yeteneği, anlayış, akıl erdirmeye 2. Erişme, ulaşma. 3. *ruh b.* Algı. 4. *ruh b.* Algılama.” olarak açıklanmıştır (TS, 2011, s. 1152).

Birey duygu ve düşüncelerine göre dış dünyayı kavrayıp algılamaktadır. Algılanan durumlara bağlı olarak zihinde işlediği düşünceleri anlamlandırmaya çabalar. Mental süreç sonrasında ortaya çıkan bilişsel, zihinsel ve duygusal faaliyetleri anlatan fiillere idrak fiilleri denilmektedir. İdrak fiilleri bellekle ilgili durumları anlatan ve temelinde düşünce olan fiillerdir. İdrak fiilleri; anı ve uslamlama fiilleri, biliş (cognitive verbs) fiilleri, bilişsel fiiller, zihin fiilleri gibi terimlerle karşılanmaktadır.

İngilizcedeki karşılığı “cognition verbs” olan bu tarz fiiller, beynin dış dünyada görebek, işiterek, dokunarak vb. elde ettiği veri alışlarının beyinde yerleştirilmesi, saklanması ve gerektiğinde eski bilgilerle harmanlayarak muhakeme yoluyla çıkarımlar yapması yani dış dünyanın uyarısı ile meydana gelen fiziksel duygunun zihinsel yorumunu içeren fiillerdir. İdrak fiillerinde düşünme esastır ve birey zihinsel olarak faaliyet göstermektedir (Bayraktar, 2017, s. 463).

Metnimizde geçen idrak fiilleri şöyledir:

4.3.1. Anlama ve Bilme İfade Eden Fiiller

açıl- “anlaşılma” 29/4. *açılğay rubūbiyyet-i zū'l-celāl “...baktığında Allah'ın Rablığı daha iyi anlaşılacaktır.”*

anla- “anlamak” 351/2, 278/2. *Bu êkkisi bir neñ muni anlağıl “Bu ikisi bir şeydir, bunu anla.”*

bil- “bilmek” 19/1, 78/4, 337/2. *bilin külmek êrmes açılsa tişi “Bilin ki insanın dışının görünmesi gülmek değildir.”*

bilin- “bilinmek” 216/1. *yüz eligde kēdin bilingen hisāb “...bilinen hesap yüz elliyi aştıktan sonra...”*

kaşd kıl- “(<Ar.+ T.) bilerek yapmak, kasıtlı yapmak” 347/1. *şerī'at bilip kaşd kılıp sormak ol “Şeriat bilmek ve bilerek sormaktır.”*

uq- “anlamak, kavramak” 54/4, 330/2. *oqıp uqsa bolmas muni köp têtik “Birçok zeki kişi bunu okuyup anlayamaz.”*

4.3.2. Düşünme ve Tahmin İfade Eden Fiiller

sağın- “düşünmek” 46/1, 283/1. *muni kēl sağingıl inābet kêtür “Gel, bunları düşün ve tövbe et.”*

san- “zannetmek, düşünmek, sanmak” 280/4. *nē kēlgey maña tēp soğın sanmas ol “Bana ne gelir diye sonunu düşünmez.”*

sana- “varsaymak, zannetmek, öyle olduğunu düşünmek” 125/2, 152/4. *nēçe bolur anda kēdin sanağı “...ondan sonra şüphe edilirse ne yapmalı?”*

tefekür kıl- “(<Ar.+ T.) düşünmek” 309/4. *tefekür kılıp haq bilin ma'rifet “...düşünüp gerçek marifeti elde edebilirsiniz.”*

üz- “koparmak, soyutlamak” 370/4. *sivallahdın özün tamām üzgü-sèn* “Allah’tan başka her şeyden kendini soyutlamalısın.”

yaķın tut- “(<Ar.+ T.) varsaymak, farzetmek, kabul etmek” 122/3. *sèzig bolmasa-sèn aşıl tut yaķın* “Eğer karar veremiyorsan en az rekat kaldığını farzet.”

tart- “düşünmek, hesap etmek” 320/1. *şerī’at yükin tart yōri rāst kōni* “Şeriat yükünü düşün ve dosdoğru yürü.”

4.3.3. İstek ve Niyet İfade Eden Fiiller

amān ķol- “(<Ar.+ T.) istemek, kurtulmak istemek” 40/4. *eger nūh necī tēg amān ķolsaņız* “Eğer Nuh Neci gibi kurtuluş istiyorsanız...”

ārzū ķıl- “(<Far.+ T.) istemek, arzulamak” 387/3. *felek hıdmet ārzū ķılır teni yok* “Felek benzeri olmayan bir hizmet ister.”

iste- “istemek, dilemek” 117/2, 288/2, 320/3. *yètip istegil öz özünđin kècip* “Kendinden geçerek varıp istediğinde...”

izde- “dilemek, istemek” 164/3, 271/3. *irādet bèrip soņ tilek izdese* “İradeyi terk ettikten sonra dilek dilese...”

ķol- “rica etmek, istemek, dilemek” 143/1, 294/4, 40/4. *munuņ birle ĥaķdın öņin ķolmağıl* “Hak’tan bundan başka bir şey isteme.”

minnet ķıl- “(<Ar.+ T.) şükran duymak, minnet duy-“343/3. *bèrip ķılsa minnet ĥaber bèrdi ĥaķ* “...verip şükran duyarsa Allah haber verdi ki...”

murād bul- “(<Ar.+ T.) muradına ermek, isteğine/arzusuna ulaşmak” 306/3. *murād buldı ammā yolın bilmedi* “Muradına eren ama yolunu bilmeyen kişiye...”

niyyet ķıl- “(<Ar.+ T.) niyet etmek, istemek” 103/1, 163/3. *taťavvu’ tēyü ķılğı niyyet bilin* “Ona nafıle orucu diye niyet edin.”

tile- “dilemek, istemek, arzu etmek” 55/4, 316/4, 95/1. *muvaĥĥid ‘ibādet tileğü kerek* “Muvahhid kişinin ibadet istemesi gerekir.”

4.3.4. Sakinlik ve Sessizlik İfade Eden Fiiller

tèk tur- “sessiz durmak” 142/4. *turup tèk kètürgey rükū’ u sücūd* “...sessiz durup rükū ve secde yapacak.”

4.3.5. Hatırlama ve Unutma İfade Eden Fiiller

aņ- “hatırlamak, anmak” 160/3, 151/1, 160/4. *ķunūt ķalsa aņsa rükū’da ķişi* “Kişi rükūda iken Kunut dualarını okumadığını hatırlasa...”

oķır bol- “hatırlamak” 180/4. *oķır bolsa ĥükmi sefer saķışı* “...hükümü hatırlasa yolculuk namazı sayısınca...”

unut- “unutmak” 51/2, 160/2, 241/4. *ķazānı unuttı taķı vaķt oķır* “...kazayı unutursa kişi vakit namazını kılar.”

4.3.6. İnanma ve Güvenme İfade Eden Fiiller

bit- “inanmak krş. büt-“ 28/1, 130/4, 372/2. *büter munça birle bu niyyet işi “...bu niyetiyle ona inanır.”*

iman- “inanmak, güvenmek” 28/4, 31/3, 32/2. *néteglisizin rāst inandım aña “...ona nasıl olduğunu düşünmeden doğrudan doğruya inandım.”*

īmān kêtür- “(<Ar.+ T.) gönülden inanmak, iman etmek” 13/2. *hakīkat köñüldin kêtürgil iman “...gerçekten huzurlu olmak istersen gönülden inan.”*

mü'min bol- “(<Ar.+ T.) iman etmiş olmak” 15/1. *munuñ birle mü'min bolur bu kişi “Kişiler ancak bu şekilde iman etmiş olurlar.”*

4.3.7. Karar Verme ve Anlaşma İfade Eden Fiiller

hüküm kııl- “hüküm kılmak, hükmetmek” 229/3. *hüküm kılsa bolur bilinı muttafık “Bunlar hüküm kılsalar birbirleriyle müttefik olurlar.”*

karār kııl- “(<Ar.+ T.) kararlaştırmak” 245/4. *néçe kılsalar kün mu'ayyen qarār “Nasıl ki belirlenmiş bir gün kararlaştırsalar...”*

müttefik bol- “(<Ar.+ T.) anlaşmak, fikir birliği etmek” 229/3. *hüküm kılsa bolur bilinı muttefik “Bunlar hüküm kılsalar birbirleriyle müttefik olurlar.”*

4.3.8. Öğrenme, Öğretme ve Eğitim İfade Eden Fiiller

al- “almak, ders almak” 395/4. *kétip 'aql u idrāk alur-siz sebaķ “Orada akıl ve idrak gider, ders alırsınız.”*

hidāyet bër- “(<Ar.+ T.) doğru yolu göstermek” 405/4. *hidāyet bërür ol hamîdüñ mecîd “Hamîd ve Mecîd olan Allah doğru yolu gösterir.”*

öğren- “öğrenmek” 334/2. *kim ögrense bu til bu cānın bërür “Bu dili kim öğrenirse canını verir.”*

terbiyet kııl- “(<Ar.+ T.) terbiye etmek, yetiştirmek” 308/1. *mürebba meşāyih kıılıp terbiyet “Mürebba, şeyhler tarafından yetiştirilip...”*

4.3.9. Öğüt ve Nasihat İfade Eden Fiiller

asığ kııl- “faydalanmak, yararlanmak” 274/1, 342/4. *asığ kıılmas ol köp ökünç yése soñ “İnsan sonradan çok pişman olsa da faydası yoktur.”*

envār al- “(<Ar.+ T.) yararlanmak” 328/2. *alıp andın envār melek tég uçar “Kişi ondan yararlanıp (ışık alıp) melek gibi uçar.”*

öğüt al- “öğüt/nasihat almak” 282/1. *körüp 'ibret eştip öğüt almasañ “Görüp ibret, dinleyip öğüt almayacaksan...”*

ül- “nasiplenmek, nasip almak, yararlanmak” 337/4. *tiriglik yeringe bu cāndın ülür “Canlılık yerine bu candan nasiplenir.”*

yara- “yaramak, faydalı olmak” 58/1, 167/4, 346/1. *cemād cānsızın ol nè işge yarar “Cansız olan şeyler ne işe yarar?”*

4.3.10. Gayret Etme, Çabalama ve Direnme İfade Eden Fiiller

da'vî kııl- “(<Ar.+ T.) dava gütmek, savunmak” 368/1-3. *bu yolda kuruğ da'vî kıılmak muhâl* “Bu yolda kuru dava gütmek mümkün değildir.”

işle- “çalışmak, yapmak” 244/1, 244/2. *işim işlegil tēr bukün sēn mēniñ* “...bugün sen benim işimi yap...”

işlet- “çalıştırmak, kullanmak” 245/3. *ya münse ya işletse bilgü harām* “...bunlara binse ya da bunları çalıştırsa bil ki bu haramdır.”

kêç- “yerine getirmek, yapmak” 114/4. *kêçer êkkisindin yakîn bilgile* “...bu iki secde yerine getirilmelidir.”

katıgılan- “uğraşmak, çabalamak” 279/4. *katıgılan tirilgil çın-ok rāst kōni* “Bu dünyada çabala, gerçek ve doğru bir biçimde yaşa.”

soñla- “tamamlamak, bitirmek, bir şeyi sonlandırmak” 351/4. *şalāhı tilese kōñül soñlağıl* “...huzuru istersen adı gönüldür, böyle bitir.”

tamām yētür- “(<Ar.+ T.) tamamlamak, bitirmek, sonlandırmak” 139/1. *soñ otruşda uysa yētürgey tamam* “son oturuşta imama uyan kişi namazı yalnız nasıl kılyorsa öyle kılıp tamamlayacaktır.”

tamām bul- “(<Ar.+ T.) tamamlamak, sonlanmak” 148/2. *anıñ birle rek'at tamāmet bulur* “...rekat onunla tamamlanır.”

têg- “ulaşmak, hedefe ulaşmak, huzura varmak/ulaşmak” 337/3, 355/2, 364/1. *velî rāst bu yolda yörügli tēger* “Bu doğru yolda yürüyen hedefe varır.”

toķuş- “mücadele etmek, uğraşmak” 96/3. *toķuş koyma mü'min bu nefis birle sēn* “Ey mümin! Sen bu nefisle mücadeleyi bırakma.”

üle- “güç kuvvet harcamak, çabalamak” 95/2. *'ibādetka kuvvet ülegü kerek* “...ibadete güç kuvvet harcaması gerekir.”

yêt- “yetmek, yeterli olmak, kafî gelmek” 117/3, 258/1, 405/3. *icāb u kabül kabz hibede yēter* “...karşılıklı rıza ve malın teslimi yeterlidir.”

yētür- “tamamlamak, ulaştırmak” 127/1. *yakîn üç tēmişde yētürgil anı* “Kesin olarak üç diye düşündüğünde onu tamamla.”

4.3.11. Kışkırtma, Eziyet ve Tahrik İfade Eden Fiiller

azdur- “yoldan çıkarmak, azdırmak” 187/3. *ğāfillergā hırs u emel azdurur* “Gafilleri hırs ve emel azdırır.”

azğaş- “zıtlaşmak” 117/2. *vācib sūnnet ister velî azğaşur* “Vacip sūnnet ister fakat onunla zıtlaşır.”

emget- “eziyet çektirmek, sıkıntıya sokmak” 299/4. *katıg emgetür suw tōkülse sēni* “Su dökülürse seni çok sıkıntıya sokar.”

4.3.12. Övünme İfade Eden Fiiller

ög- “övmek, methetmek” 4/2, 392/4. *resūlnı öger tēyü hūlkın 'azīm “Allah, peygamberini 'yüce huylu' diye över.”*

4.3.13. Dikkatsizlik, Umursamama, Uzaklaşma ve Önemsizlik İfade Eden Fiiller

bırak- “bırakmak, vazgeçmek, terketmek” 323/4, 393/4. *velī zūhd bu dūnyā bırakmak turur “Fakat zūht, bu dūnya işlerini terk etmelidir.”*

hālī bol- “(<Ar.+ T.) duyarsız kalmak” 43/4. *nēteg hālī bolur üküş külgüge “...bu kadar gülünecek şeye nasıl duyarsız kalır?”*

halvet kııl- “(<Ar.+ T.) yalnız kalmak, inzivaya çekilmek” 282/4. *kēdip gūrnı halvet eger kıılmasaņ “Eğer mezarında yalnız kalmayacaksan dilediğince yaşa.”*

ır- “bir şeyden/bir durumdan ayırmak, uzaklaştırmak” 50/2. *sēni haqđın ırar bu nefsnı süzün “Seni Tanrı'dan uzaklaştıran nefsi temizle.”*

ırak kıal- “ilgisi azalmak, yabancılaşımak, uzaklaşmak” 294/2. *murād maksudunđın ırak kıalmağıl “...murat ve maksadından uzak kalma.”*

ırak tur- “uzak durmak, yabancılaşımak, ilgisi azalmak” 323/1. *harāmdın ırak tursa takvā biliņ ērür “Kışı haramdan uzak durursa bilin ki bu takvadır.”*

kemiş- “bırakmak” 44/2. *kemişmek 'ibādetka kendü özi “...kendini ibadete bırakması...”*

ko- “terketmek, bırakmak kar. kođ-, koy-“ 98/4, 118/3, 269/1. *yörügli bu ādāb u sūnnet kıoya “Bu adap ve sūnneti terk ederek yürüme...”*

sal- “bırakmak, vazgeçmek” 390/3, 375/1. *salıp cūmleni kim hiçāb bolğunu “Perde olan her şeyi bırakıp...”*

tamām kēç- “(<Ar.+ T.) (arzularından/isteklerinden) vazgeçmek, bırakmak” 272/1. *mürīd bolsa kēçgü tilekdin tamam “...mürīd olan arzularından tamamen vazgeçmelidir.”*

tamām üz- “(<Ar.+ T.) kendini soyutlamak, koparmak” 370/4. *sivallahdın özün tamām üzgü-sēn “...gerekirse Allah'tan başka her şeyden kendini soyutlamalısın.”*

taşla- “dışlamak” 319/2. *eger taşlasalar bu hoşraķı ol “Eğer bunu dışlasalar o daha iyidir.”*

uzak kıal- “uzaklaşmak” 161/2. *sebeb ol tamuğda uzak kıalmaķı “...onun cehennemden uzaklaşmasına sebep olur.”*

üzül- “ayrılmak, kopmak, kendinden vazgeçmek” 269/3. *özünđin üzülğün açılsun hayāt “kendinden geç, hayat açılsın.”*

yēt- “yetinmek” 311/3. *murādı murādı içinde yetip “...muradı istemekle yetinip...”*

yığıl- “uzak durmak, sakınmak” 42/1, 59/4. *yığakđın yığıl tut idı emrini “Allah'ın emrini tutarak yasaklanmış şeylerden sakın.”*

4.3.14. Kibir, Gurur, Böbürlenme ve Büyüklük İfade Eden Fiiller

buyur- “emretmek, buyurmak” 225/2, 226/3, 226/4. *olar cūmlēsindın buyurmas biliņ “Onların hepsi için zekat gerekmediğini buyurur.”*

ğurūr kııl- “(<Ar.+ T.) gururlanmak, boş şeylere güvenerek aldanmak” 281/2, 334/4. *Anar māsivallah kıılumaz ğurūr “...dünya ile ilgili şeyler onu gururlandıramaz.”*

mağrūr kııl- “(<Ar.+ T.) gururlu, kibirli kıılmak/olmak” 48/1. *sēni dūnye mağrūr kıılur nefis bulun “Seni dünya kibirli, nefis ise tutsak kıılar.”*

tekebbūr kıur- “(<Ar.+ T.) kibirlenmek, böbürlenmek, büyüklenmek” 58/4. *biligli munu mu tekebbūr kıurar “Bunu bilen böbürlenir mi?”*

tekellūf kıur- “(<Ar.+ T.) gösteriş yapmak” 394/2. *öñinler cāhil tēp tekellūf kıurar “...diğerlerinin cahil olduğunu söyleyip gösteriş yaparlar.”*

4.3.15. Tembellik ve Cimrilik İfade Eden Fiiller

osal bol- “tembel olmak, usanmak, bıkmak” 356/4. *osal bolma bolğul tutuş sorguçu “tembel olma, sürekli sorgulayıcı ol.”*

osal tur- “tembel olmak, usanmak, bıkmak” 47/4. *osal turmağil kim bu nā-gāh uçar “Tembel olma ki bu kuş ansızın uçar.”*

4.3.16. Alışkanlık ve İlgi İfade Eden Fiiller

'ādet kııl- “(<Ar.+ T.) alışkanlık hâline getirmek” 352/4. *ulaşu bu ğafletni 'ādet kıılur “...daima bu ğafleti alışkanlık haline getirir.”*

üns tut- “(<Ar.+ T.) alışmak, alışkanlık kazanmak” 364/2. *huzürnuñ nişāni köñül üns tutar “Huzurun nişanı gönlün alışkanlık kazanmasıdır.”*

yüz ur- “ilgi göstermek, yakınlık duymak” 349/2. *ğālib bolsa biri anar yüz urur “Bunlardan birisi galip gelirse diğerine yakınlık duyar.”*

4.3.17. Araştırma, Sorgulama İfade Eden Fiiller

bul- “bulmak, ulaşmak, ortaya çıkarmak” 268/2, 36/2, 376/1. *munuñ tēg yörügli bulur bil vişāl “Bu şekilde yürüyenler ulaşırlar.”*

hısāb kııl- “hesaplamak, hesap etmek” 222/4. *hısāb kııl zekātı taķı ança bēr “...hesapla, zekatını ona göre ver.”*

kıyās kııl- “(<Ar.+ T.) kıyaslamak, karşılaştırmak, mukayese etmek” 101/4. *kıyās kıılsa köñlüñ közin eğğü aç “Kıyaslamak istersen gönül gözünü iyi aç.”*

küy- “aramak, araştırmak” 107/1. *küyüp köl arıp suwnı kim bulmadı “Çok arayıp yorulduğu hâlde göl veya suyu bulamayınca...”*

sına- “denemek, tecrübe etmek, sınamak” 162/4, 50/1. *bilin kıılmışı teg eşit kırķ sına “Bunu yapmış gibi bilin. Dinle bunu sınamaktan kork.”*

tap- “bulmak” 362/2. *'aceb yok taķı sēn tapıp bulmasañ “...bulup da öyle olmazsan bunda şaşılacak bir şey yok.”*

4.3.18. Yanılma, Hata Yapma, Kandırma İfade Eden Fiiller

buz- “geçersiz olmak, bozmak” 78/3, 119/4, 169/4. *buzar havf-ı hākdın buzulmas bile “Allah korkusundan ağlamak namazı bozmaz.”*

buzuğ kıl- “bozulmak, geçersiz duruma gelmek” 255/4. *selem 'ağdi kılsa buzuk kılmış* “...süre belirleseler bu veresiye anlaşması bozulur.”

buzul- “bozulmak, geçersiz duruma gelmek” 137/4, 184/3. *kanı dem buzulsa yunuğ mesh oñı* “...abdest meshinin ne zaman bozulduğunu...”

sı- “bozmak, geçersiz bir duruma getirmek” 160/4. *namâz içre anşa kazâ vaktnı sır* “Namazın içinde hatırlarsa vakit namazını bozar.”

4.3.19. Yasaklama ve Serbestlik İfade Eden Fiiller

harâm bol- “(<Ar.+ T.) yasaklanmak, haram olmak” 191/3, 251/4. *harâm bolsa yâhūd zekât bērmese* “...haram olsa yahut onların zekatını vermese...”

harâm ye- “(<Ar.+ T.) haram yemek” 247/2. *helâl bērip alğan harâm yer telim* “Helâl diye verip alan kimse çok haram yer.”

helâl bēr- “(<Ar.+ T.) yasak olmayan şeyi vermek, helal vermek” 247/2. *helâl bērip alğan harâm yer telim* “Helal diye verip alan kimse çok haram yer.”

helâl bol- “(<Ar.+ T.) yasak olmamak, helal olmak, caiz olmak” 238/3, 243/2. *nēçe az taķı bērse bolğay helâl* “Boğazlanandan az da verse helal olur.”

helâl kör- “(<Ar.+ T.) caiz görmek, helal kabul etmek” 247/4. *helâl körse kâfir revân tēgelim* “Bir tas su alıp bu işi helal görse buna hemen kâfir diyelim.”

helâl kıl- “(<Ar.+ T.) yasak etmemek, caiz kılmak, helal kılmak” 241/2. *ıdı zıkrin aymak helâl kılmış* “...tekbir getirmeyi unutsa bile kestiği helaldir.”

yığ- “yasaklamak, engellemek” 59/1. *tekebbür ıdı buyruğındın yığar* “Kibirleşmek, Allah'ın emirlerini yerine getirmeyi engeller.”

4.3.20. Yorumlama, Eleştiri ve Gereklilik İfade Eden Fiiller

kerek- “gerekmek, gerekli olmak” 21/2, 370/3. *velî boldı şüret kerekmez mü cān* “Bunlar sureti oluşturdu, peki can gerekmez mi?”

kıyās kıl- “(<Ar.+ T.) kıyaslamak, karşılaştırmak, mukayese etmek” 101/4. *kıyās kılsa köñlüh közin edgü aç* “Kıyas etmek istersen gönül gözünü iyi aç.”

4.3.21. Koruma İfade Eden Fiiller

bēkle- “korumak, muhafaza etmek” 286/4, 302/2, 295/1. *edeb bēklegil seni bēkler edeb* “Sen edebi muhafaza et, edep seni korur.”

hımāyet tut- “(<Ar.+ T.) himaye etmek, korumak, yardım etmek” 401/3. *ata zıkrı birle hımāyet tutup* “...babamın (Baba İslam) zikri ile onu koruyup...”

ķori- “muhafaza etmek, korumak” 369/2. *bağıl hāk seķiben öziñni ķori* “Doğruyu yanlıştan seçerek onu koru.”

küğez- “gözetmek, korumak” 84/4, 118/4. *küğezmek kerek ķul arığlık yolu* “Kişi her iki dünyada da esenlik dilerse temizliği gözetmelidir.”

sağla- “korumak, muhafaza etmek” 118/3, 302/1. *farīzani qoyma vācib sağlağıl “Farzı bırakma, vacibi muhafaza et.”*

4.3.22. Kabul Etme/Etmeme ve Seçim İfade Eden Filler

al- “kabul etmek” 232/4. *olar milki bërse helāl ol alın “Ziyafet sahibi ne verirse onu alın, kabul edin.”*

bağıl hağ seç- “(<Ar.+ T.) doğru ve yanlış seçmek” 369/2. *bağıl hağ seçiben öziñni qori “Doğruyu yanlıştan seçerek kendini koru.”*

icābet kııl- “(<Ar.+ T.) kabul etmek, razı olmak” 86/3. *icābet kıılur rab gümān tutmağı “Allah duaları kabul eder, bundan şüphe etmemeli.”*

kağıl kııl- “(<Ar.+ T.) kabul etmek, kabullenmek” 35/1. *resül hağ ekinç naşş eşit kııl kağıl “Peygamberin hak olduğunun ikinci delilini dinle ve kabul et.”*

red bol- “(<Ar.+ T.) geri çevirmek, reddetmek” 53/4. *bolup red kamuğı uruldı yüze “...onun bütün ibadeti geri çevrilip yüzüne vuruldu.”*

revā bol- “(<Far.+ T.) uygun olmak, yaraşır olmak” 129/3, 249/1, 336/3. *bilin altun altunğa bey‘i revā “Bilin ki altını altına satmak uygundur.”*

revā kııl- “(<Far.+ T.) uygun görmek, uygun olmak” 107/4. *bu toprakdın özge revā kıılmadı “...bu topraktan başka yerde teyemmüm edilmesi uygun değildir.”*

revā kör- “(<Far.+ T.) uygun görmek, uygun olmak, yaraşır olmak” 73/4. *revā körse ‘işyān küfürge barur “İsyanı uygun görürse bu küfre varır.”*

revā tut- “(<Far.+ T.) uygun görmek, uygun olmak” 107/3, 185/2. *tutar kumnu ya ‘küb revā şāfi ‘ī “Ebū Yakûp kumla da teyemmüm edilebileceğini uygun görür.”*

sezā bol- “(<Far.+ T.) uygun/layık/yaraşır olmak” 16/2, 53/1, 374/1. *kēdin bolsa hamd ü denāğa sezā “Sonra hamd ve semaya layık duruma gelir.”*

tağın- “kaymak, görüş, düşünce veya tutumunu değiştirmek” 324/4. *er ol kim soğında tağınmağı er “Sonunda tutumunu değiştirmeyen insan, insandır.”*

tut- “kabul etmek” 311/4. *cefāni tutarlar hağkāt vefā “...cefayı da gerçek vefa gibi kabul ederler.”*

uy- “uymak, tabi olmak” 182/1, 273/2. *imāmnun soğınça kim uydum tēdi “...imamın ardında durup ona uydum diyen kişi...”*

uydur- “uydurmak” 322/4. *er ol kim biligge ‘amel uydurur “İlme amel uyduran kişi, insandır.”*

uyul- “uyulmak, tabi olunmak” 307/1. *revā i ‘tikād bil uyulmas muña “Bil ki o kişiye inanılır fakat ona uyulmaz.”*

yağın tut- “(<Ar.+ T.) varsaymak, farzetmek, kabul etmek” 122/3. *sēzig bolmasa-sēn ağıl tut yağın “Fakat karar veremiyorsan en az rekat kıldığını farzet/kabul et.”*

4.3.23. Karşıtlık İfade Eden Fiiller

hilâf kııl- “(<Ar.+ T.) karşıt olmak, sözünden dönmek, karşı olmak” 273/1. *hilâf kılsa bolmas bilin muḳtedî* “Bilin ki imama uyan kişi karşı olsa olmaz.”

muḳālîf kël- “uymamak, karşı gelmek” 181/4. *biri birisinge muḳālîf këlür* “çünkü birbirine uymaz.”

4.3.24. Usanma ve Bıkma İfade Eden Fiiller

ķıs- “sıkmak, sıkıntı vermek” 288/3. *ķörüşmişde şeyḫni ķatıḡ ķısmaḡu* “Görüştürken şeyhi çok sıkmamalı.”

melâl bul- “(<Ar.+ T.) usanmak, bıkmak” 33/4. *delîl ķöp ayıtsam bulur-sên melâl* “...delillerin hepsini söylemeye kalksam usanırsın.”

osal kııl- “usanmak, bıkmak” 234/3. *izin izlemekde osal kıılmadın* “...bıkmadan onu takip etse/izlese...”

4.3.24. Dua ve Beddua İfade Eden Fiiller

ķahr kııl- “(<Ar.+ T.) kahretmek, ilenmek, beddua etmek kar. ķahir” 319/4. *ķahir kııl ana şeytân ortakı ol* “Ona kahret çünkü o şeytanın ortağıdır.”

şükür kııl- “(<Ar.+ T.) şükretmek, Tanrıya minnet duygusu sunmak” 311/2. *ķılurlar şükür kelse ḫaḳdın ḳazâ* “Onlar Allah’tan kaza geldiğinde de şükrederler.”

4.3.25. Kendini Kaybetme ve Farkında Olma/Olmama İfade Eden Fiiller

delür- “delirmek, kendini kaybetmek” 78/1. *delürmek aḡız tolu ķusmaḡ ķişi* “İnsanın delirmesi, aḡız dolusu kusması...”

esrü- “sarhoş olmak” 76/4. *esrümek us ķetmek eşit on sadı* “...sarhoş olmak, bayılmak; bunlarla on etti.”

kēçer bol- “kendinden geçmek” 340/2. *kēçer bolsa özdin ķamuḡın bërür* “Sen kendinden geçersen, Allah hepsini verir.”

meçzûb bol- “(<Ar.+ T.) kendinden geçmiş olmak, meczup olmak” 305/4. *velî bolsa meçzûb kılumaz aram* “Eğer yalnız meczup olursa rahat edemez.”

ķöç- “kendini kaybetmek, kendinden geçmek” 367/1. *seçiben kēçiben ķöçüben özi* “Seçip, dünyadan vazgeçip, kendini kaybedip...”

sız- “kendinden geçmek” 331/4. *ıdı ḫavfı birle sēzip cân yürek* “Allah korkusuyla can ve yürek kendinden geçip...”

us ķêt- “bayılmak” 76/4. *esrümek us ķetmek eşit on sadı* “...sarhoş olmak, bayılmak; bunlarla on etti.”

silkün- “silkinmek, bir şeyi üstünden atmak, kendine gelip kurtulmak” 83/3. *öhö tiyü silkün aḡaḡ yerge ur* “...öhö diyerek silkin, ayaḡını yere vur.”

4.4. Açıklama Fiilleri

Açıklama fiilleri mental fiillerin son basamağını oluşturan çıktı fiilleridir. Bu fiiller bilişsel süreçte meydana gelen durumları ve olayları söz ya da davranışlarla aktarma veya dışa yansıtma şeklinde ortaya çıkar. Bilgi sürecinin son basamağını oluşturan açıklama fiilleri duygu ve düşüncelerin dışa yansımalarıdır. Duyular yoluyla başlayan algılama süreci bilişsel süreçte edinilen bilgilerin işlenmesi ve saklanmasından sonra ifade edilebilecek duruma gelmektedir. İşte bu süreci kapsayan fiiller açıklama fiilleridir.

Açıklama fiilleri, kişinin kendi iradesine bağlı olarak bilinçli bir şekilde gelişen dilsel açıklama fiilleri ve bireyin kendi iradesi dışında meydana gelen yani istemsizce ve bilinçsizce oluşan görsel açıklama fiilleri olmak üzere iki alt başlığa ayrılır. Dilsel açıklama fiilleri, bireyin duygu ve düşüncelerini konuşma yoluyla ifade eden fiillerdir (söyle-, anlat-, konu-, de-, açıkla-, söyle-, ilet- vb.). Görsel açıklama fiilleri ise bireyin his, duygu ve düşüncelerini üçüncü şahıslar tarafından anlaşılabilir şekilde ifade etmesiyle ortaya çıkan fiillerdir (ağla-, bağır-, kız-, kızar-, haykır-, sırt-, somurt- vb.). Görsel açıklama fiillerinin kapsadığı anlam alanları içerisinde duygu ifade eden fiillerin de olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin kız- fiilinde nefret ve öfke ifade eden bir duygu, kızar- fiilinde de utanma ifade eden bir duygu yer almaktadır. Bu yüzden görsel açıklama fiilleri duygular sonucu ortaya çıkan fiillerdir.

Metinde yer alan açıklama fiilleri şunlardır:

4.4.1. Dilsel Açıklama Fiilleri

aç- “ konu açmak, konuşmak” 385/1. *mübârek nefesdin 'ibâret açıp “Mübârek nefesten konu açıp...”*

açıl- “açıklanmak” 370/3. *açılmağ kerekse saña bu beyân “bu sözün sana açıklanması gerekirse...”*

açıl- “konuşmak” 287/1. *kulak bolğu evvel açılğınça til “Dil açılınca önce söylenenleri dinlemelidir.”*

az tē- “az söylemek, az konuşmak” 200/3. *hanîfe êkinde üküş az tēmes “Ebû Hanîfe, ekinin azından veya çoğundan zekât verileceğini söyler.”*

bêlgürt- “belirtmek, göstermek *krş.* bêlürt- 39/1. *velî saç sağal ağ bêlürtgen çarı “Saç ve sakalı ağarmış ihtiyar belirttiğinde...”*

bêril- “denilmek, ad verilmek” 306/4. *munuş atı meczûb bêrildi bu at “Bunun adına meczup denildi.”*

beyân kıl- “anlatmak, söylemek, açıklamak” 277/4, 13/4. *bilü bilmişinçe kılayın beyân “Bilebildiğim kadar size açıklayayım.”*

buyur- “emretmek, buyurmak, söylemek” 225/2, 226/3, 226/4. *olar cümlesinden buyurmas bilin “Onların hepsi için zekât gerekmediğini buyurur.”*

da'vî kıl- “(<Ar.+ T.) dava gütmek, savunmak” 368/1-3. *bu yolda kuruğ da'vi kılmak muhâl “Bu yolda kuru dava gütmek mümkün değildir.”*

du'â kıl- “(<Ar.+ T.) dua etmek” 86/2, 97/4. *soñınça du'â kıl niyâz el kötür “...arkasından el kaldırarak dua et.”*

haber bër- “(<Ar.+ T.) haber vermek, haber alıp vermek, bir durumu iletmek” 32/4, 106/1, 343/3. *haber bërdi Allah kelâmi bize “Allah’ın kelamı bize haber verdi.”*

hikâyet kııl- “(<Ar.+ T.) hikaye etmek, anlatmak” 352/2. *zikir kıılgu yêrde hikâyet kıılur “Zikredecek yerde hikâye eder.”*

ķahr kııl- “(<Ar.+ T.) kahretmek, ilenmek, beddua etmek kar. ķahir” 319/4. *ķahir kııl anķa Şeytan ortakı ol “Ona kahret çünkü o Şeytanın ortaķıdır.”*

kemiŐ- “yaymak” 250/4. *oŐol meclis iķre kōnūlge kemiŐ “Bu davranıŐı meclis iķindeki gönüllere yay.”*

kir- “sōze girmek” 53/2. *biliş boldı kirmen munuş tēg sōze “Bunun gibi sōze girmeyin, bilin ki bōylesi uygundur.”*

kōrkūt- “gōstermek, belirtmek, anlatmak” 352/3. *ķuruĝ da ‘vi birle zahir kōrkūtūp “Kuru dava ile aķıkķa gōsterip/anlatıp...”*

kōrūŐ- “gōrūŐmek” 288/3-4. *kōrūŐmek bilūr Őeyh selīm tur mūrīd “Őeyh gōrūŐmeyi bilir, mūrīt selim olmalıdır.”*

lā ilāhe ayıt- “(<Ar.+ T.) la ilahe illallah demek” 16/3. *ayıt lā ilāhe arınsun tiliŐ “La ilahe dediĝinde dilin arınsın.”*

lā ilāhe tē- “(<Ar.+ T.) la ilahe illallah demek” 17/1. *biliş lā ilāhe tēmek nē bolur “La ilahe demenin ne olduĝunu bilin.”*

muķālīf kēl- “(<Ar.+ T.) karŐı gelmek, zıt gōrūŐte olmak” 181/4. *biri birisinge muķālīf kēlūr “Birbirine karŐı gelir.”*

oķı- “okumak kar. oķu-“ 138/2, 109/1, 160/2. *otur orta ķa‘de ķunūtı oķı “otur kade bōlümünde Kunut dualarını oku.”*

red bol- “(<Ar.+ T.) geri ķevirmek, reddetmek” 53/4. *bolup red ķamuĝı uruldı yūze “...onun bütün ibadeti geri ķevrilip yūzüne vuruldu.”*

rivāyet kēl- “(<Ar.+ T.) hikaye etmek, bildirmek” 227/4. *ōzindin bu ēkki rivāyet kēlūr “Kendinden bu iki rivayet bize gelir.”*

sa- “saymak” 76/4, 101/3. *esrūmek us kētmek ēŐit on sadı “sarhoŐ olmak, bayılmak; bunlarla on etti.”*

saķ- “bir gōrūŐü ya da dūŐünceyi anlatmak/yaymak” 385/2. *tūmen tūrlūĝ ilhām cevāhir saķıp “binlerce tūrlü ilham ve cevher yayarak...”*

selām bër- “(<Ar.+ T.) selam vermek” 144/2. *oyandı imām bërmiŐinde selām “...imam selam verince uyanırsa...”*

Őifāt kııl- “(<Ar.+ T.) nitelemek, aķıklamak” 277/4. *ķiŐi kıılŐa bolmas Őifāt hem beyān “Allah’tan başka hiķ kimse niteleyip aķıklayamaz.”*

Őōĝbet kııl- “(<Ar.+ T.) sohbet etmek, gōrūŐüp konuŐmak” 314/1. *ķarīķatda Őōĝbet kııluyın tēseŐ “Eĝer tarikatta sohbet edeyim desen...”*

sor- “sormak, birine soru yönelterek herhangi bir konuda bilgi istemek” 335/1, 102/3, 346/4. *hakikat bu köz tég kanı kim sorar “...hakikat göz gibidir, hani soru soran nerede?”*

sorul- “sorma işine konu olmak, sorguya çekilmek” 281/4. *birin cümlesindin sorulgu turur “...bire birer hepsinden sorguya çekileceksin.”*

sözle- “söylemek, konuşmak” 33/3, 367/4. *revā sözlese bu tarikat sözi “Bu tarikat sözüdür, derse doğru söylemiş olur.”*

sözleş- “söyleşmek, konuşmak” 55/2. *ıdı birle sözleşti tūrğa barıp “Tur Dağı’na varıp Allah’la konuştu.”*

şikâyet kııl- “(<Ar.+ T.) şikâyet etmek” 352/1. *taķı nefis nişānı şikâyet kıılır “Nefis, nişanı şikâyet eder.”*

şükür kııl- “(<Ar.+ T.) şükretmek, Tanrı’ya minnet duygusu sunmak” 311/2. *kılurlar şükür kelse hakdın kazā “Onlar, Allah’tan kaza geldiğinde de şükrederler.”*

tê- “söylemek, demek” 26/3, 247/4, 290/2. *kim ırğasa töklür bu yazuķ teme “...ki sallasa bu günahlar dökülür, deme.”*

têgür- “iletmek, ulaştırmak, eriştirmek” 6/3, 9/2. *têgürgen ıdı-sên têgür bī-gümān “Ey dualarımızı yerine ulaştıran Allah! Sen dualarımızı ona eksiksiz ilet.”*

teşehhüd okı- “(<Ar.+ T.) Ettehiyyatü duası okumak” 110/1. *teşehhüd okımaķ soņ oturuş bile “...son oturuşta Ettehiyyatü’yü okumak...”*

tile kël- “söylemek, dile gelmek” 34/2. *katıg taş ma keldi katında tile “Sert taş onun huzurunda dile geldi.”*

tolğaş- “çok kimse tarafından söylenmek” 120/4. *’ibâdetni ’âdet buzar tolğaşıp “Âdet söylene söylene ibadeti bozar.”*

urul- “yüzüne vurmak/vurulmak” 53/4. *bolup tég kamuğı uruldı yüze “...onun bütün ibadeti geri çevrilip yüzüne vuruldu.”*

vaşf ay- “(<Ar.+ T.) niteliklerini söylemek / anlatmak” 401/1. *özinge bu til birle vaşf aymaķım “...bu dil ile onun vasıflarını anlatmam...”*

yalwar- “yalvarmak” 55/4. *ıdidin tiledi üküş yalwarıp “...çok yalvarıp Allah’tan dilediği...”*

yay- “yaymak, duyurmak” 401/4. *ķarındaşlar ara sözüüm yaymaķım “...kardeşler arasında sözüümü yaymaktır.”*

yor- “açıklamak, tabir etmek, yormak” 387/2, 388/4. *bu tüş ta ’birini özi tég yorar “Bu düş tabirini onun gibi yoracak birisi hiç var mı?”*

4.4.2. Görsel Açıklama Fiilleri

azdur- “yoldan çıkarmak, azdırmak” 187/3. *ğāfillergā hırs u emel azdurur “Gafilleri hırs ve emel azdırır.”*

ayın- “değişmek, durum değiştirmek” 152/2. *ḵunūtdın sücūdğa revān ayına “...rūkūda iken Kunut dualarını okumadığını hatırlarsan değiştirip hemen secdeye gitmelisin.”*

selām bër- “(<Ar.+ T.) selam vermek” 144/2. *oyandı imām bërmişinde selām “...imam selam verince uyanırsa...”*

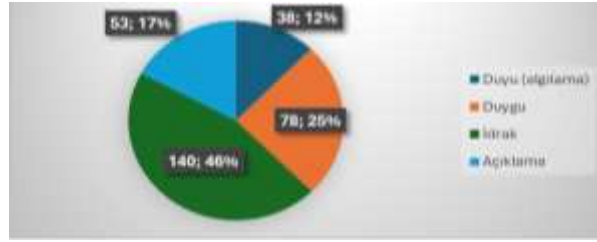
delür- “delirmek” 78/1. *delürmek ağız tolu ḵusmak ḵişi “İnsanın delirmesi, ağız dolusu kusması...”*

esrü- “sarhoş olmak” 76/4. *esrümek us kètmek eşit on sadı “...sarhoş olmak, bayılmak; bunlarla on etti.”*

ıgla- “ağlamak, göz yaşı dökmek *krş.* yıgla-“ 45/1, 119/3. *külüp az üküş yıglağı bu ḵişi “Bu ḵişi az gülüp çok ağlamalıdır.”*

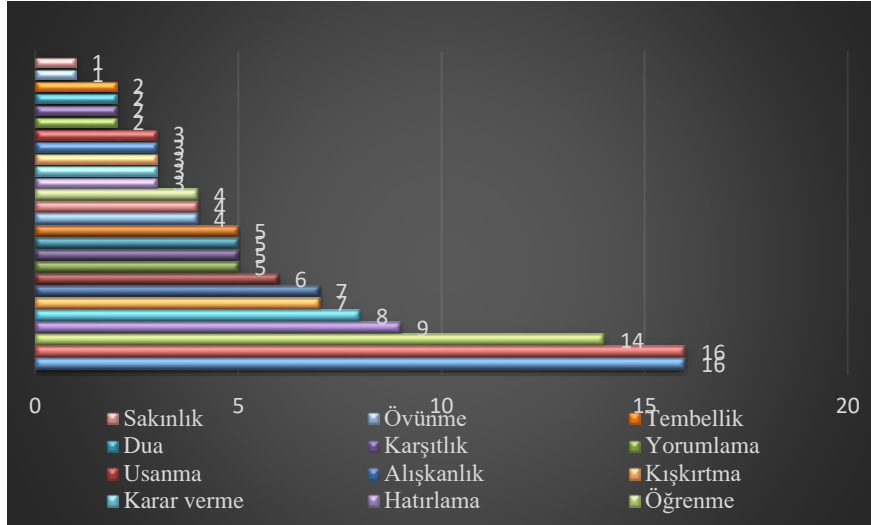
5. Sonuç

Mu’înü’l-Mürîd’de 309 mental fiil tespit edilmiştir. Bunlardan 140’ı idrak fiilleri, 78’i duygu fiilleri, 53’ü açıklama fiilleri, 38’i duygu (algılama) fiilleridir. Manzum didaktik bir metin olan *Mu’înü’l-Mürîd*’de idrak ve açıklama fiillerinin çokluğu, özellikle orta ve orta alt sınıf halka genel anlamda bir şeyi öğretmek (tasavvuf ve fıkıh) amaçlı kaleme alınmış bir eserde beklenen bir sonuçtur.

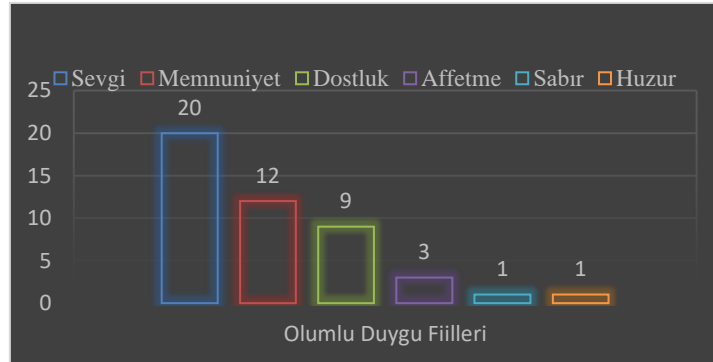
Şekil 1: Metal Fiillerin Sayısal Dağılımı

Mu’înü’l-Mürîd’de en çok kullanılan mental fiil, idrak fiilleridir. Metinde 140 defa kullanılmıştır. Eserin manzum dahi olsa didaktik yönünün ağır basması, idrak fiillerinin daha çok kullanılmasına yol açmış olmalıdır. İdrak fiilleri, metinde en çok alt gruba ayrılan mental fiillerdir. Bu gruplar ve veriler *Şekil 2*’de gösterilmiştir.

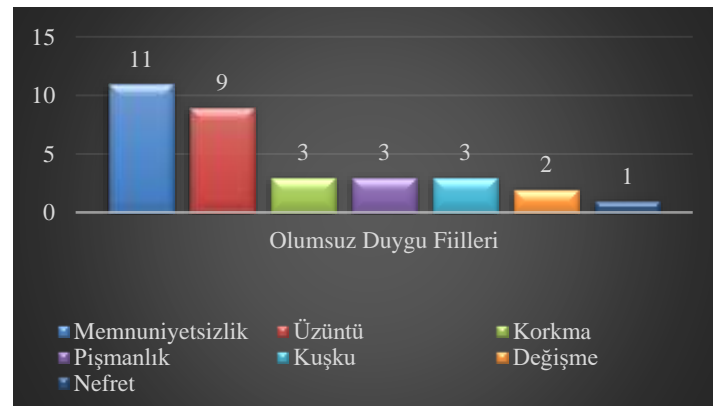

Şekil 2: İdrak Fiillerinin Alt grupları ve Sayısal Veriler

Metinde 78 duygu fiili tespit edilmiştir. Duygu fiilleri olumlu duygu fiilleri (46) ve olumsuz duygu fiilleri (32) olarak iki gruba ayrılır. Bu gruplar da kendi içinde alt gruplardan müteşekkildir. Duygu fiillerinin olumlu ve olumsuz iki grubu ve alt grupları Şekil 3 ve Şekil 4'te gösterilmiştir.

Şekil 3: Olumlu Duygu Fiillerinin Alt Grupları ve Sayısal Verileri

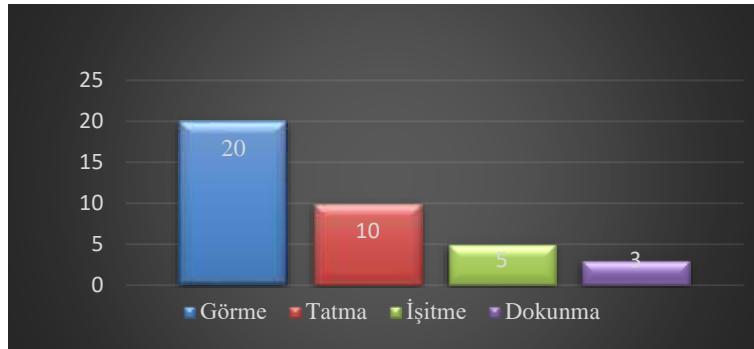
Şekil 4: Olumsuz Duygu Fiillerinin Alt Grupları ve Sayısal Veriler

Açıklama mental fiilleri metinde 53 kere kullanılmıştır. Bu mental fiiller, dilsel açıklama fiilleri (46) ve görsel açıklama fiilleri (7) olmak üzere iki gruba ayrılır. Bu gruplar ve sayısal veriler Şekil 5'te gösterilmiştir.

Şekil 5: Açıklama Fiillerinin Alt Grupları ve Sayısal Veriler

Duyu (algılama) fiilleri kendi içinde *görme*, *tatma*, *işitme*, *dokuma* ve *koklama* şeklinde gruplara ayrılmıştır. Bunlardan görmeyle ilgili fiiller en çok (20) kullanılanlardır. Sırasıyla tatma, işitme ve dokuma duyu fiilleri kullanılmıştır. *Mu'îni'l-Mürîd*'de koklama duyu fiillerine rastlanmamıştır. Duyu fiillerinin sayısal verileri Şekil 6'da gösterilmiştir.

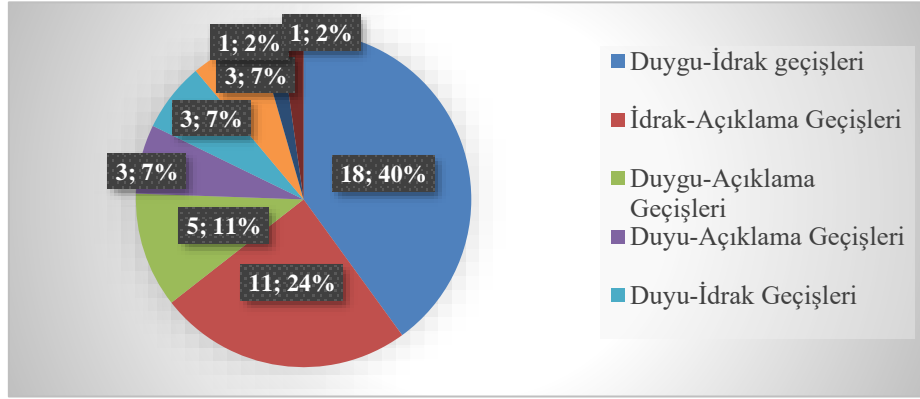

Şekil 6: Duyu (algılama) Fiillerinin Sayısal Dağılımı

Tespit edilen mental fiillerin 162 tanesi basit veya türemiş fiillerden oluşmaktadır. İsim ve yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiil sayısı ise 147'dir. Birleşik fiillerin sadece biri fiil + yardımcı fiilden oluşan tasvirî fiildir. Bu birleşik fiillerin 65'i idrak fiilleridir. İdrak fiillerinin 45'i Arapça bir isim ve yardımcı fiilden (Ar. + T.), 14'ü Türkçe isim ve yardımcı fiilden (T. + T.) ve 6'sı Farsça isim ve yardımcı fiilden (Far. + T.) meydana gelmiştir. Birleşik fiillerin 46'sı duyu fiilleridir. Duyu fiillerinin 33'ü Arapça isim ve yardımcı fiilden (Ar. + T.), 4'ü Türkçe isim ve yardımcı fiilden (T. + T.) ve 9'u Farsça isim ve yardımcı fiilden (Far. + T.) oluşmuştur. Birleşik fiillerin 23'ü açıklama fiilleri grubuna girmektedir. Açıklama fiillerinin 21'i Arapça bir isim ve yardımcı fiilden (Ar. + T.), 2'si Türkçe isim ve yardımcı fiilden (T. + T.) müteşekkildir. Duyu (algılama) fiillerinin 13'ü birleşik fiillerden oluşmuştur. Bunlardan 6'sı Arapça isim ve yardımcı fiilden (Ar. + T.), 1'i Türkçe isim ve yardımcı fiilden, 1'i tasvirî fiilden (T. + T.) ve 5'i Farsça isim ve yardımcı fiilden (Far. + T.) kurulmuştur.

Tespit edilen metal fiillerin bazıları iki yahut üç farklı grupta yer alabilmektedir. Hatta fiillerin kendi grupları içerisinde yer alan alt gruplar arasında da mental geçişler tespit edilmiştir.

Örneğin aç- fiili bağlamda hem duygu ve açıklama hem de duygu fiilleri kategorisine girmektedir. Eserde, mental fiiller arası geçiş dediğimiz bu durumdaki fiil sayısı 43'tür. Mental fiiller arası geçişlerin verileri Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7: Mental Fiiller Arası Geçiş Verileri

Kısaltmalar

- Ar. Arapça
 b. Bilim
 ed. Editör
 Far. Farsça
 krş. Karşılaştırınız
 No. Numara
 S Sayı
 s. Sayfa
 T. Türkçe
 TDK Türk Dil Kurumu
 vb. Ve benzeri, ve bunun gibi
 vd. Ve devamı, ve diğerleri

Kaynaklar

- Aksoy, G. (2022). Anlam bilimsel bir fiil kategorisi olarak mental fiiller / Mental verbs as a semantic verb category. *Dil Araştırmaları / Journal of Language Studies* 16(30), 115-137.
- Aktan, B. (2012). Mu'înü'l-Mürîd'de Oğuzca ses ve şekil özellikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,32(2),1-8.
- Ata, A. (2014). *Harezm-Altın Ordu Türkçesi / Çağatay Türkçesinin ilk evresi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Ataman, H. (2023). Yûnus Emre Dîvânı'nda mental fiiller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 76, 179-216.
- Ayan, E. ve Türkdil, Y. (2014). Anlam bilimi açısından Kazak Türkçesinde görme duyu fiilleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 26-41.
- Aydoğmuş, E. (2021). Özbek Türkçesinde mental fiiller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 135-151.
- Bayraktar, F. S. (2017). Bulgarca sözlüğünde yer alan Türkçe mental fiiller. *XII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, Romanya Bildiri Kitabı*. 25-28 Eylül 2017, Bükreş, s. 458-466.
- Beyitoğlu, Y. K. (2021). Ali'nin Kıssa-i Yûsuf'unda mental fiiller. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(3), 1521-1534.
- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., Finegan, E. (1999). *Grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Booth, J. R. ve Hall W. S. (1995). Development of the understanding of the polysemious meanings of the mental state-verb know. *Cognitive Development*, 10(4), 529-549.
- Croft, W. (1993). Case marking and the semantics of mental verbs. *Semantics and The Lexicon*, (ed. James Pustejovsky). Dordrecht: Kluwer Academic.
- Çatak, A. (2012). Mu'înü'l-Mürîd'de Allah tasavvuru ve Kur'an'dan temelleri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 219-244.
- Darabadi, M. (2018). Nehcü'l Feradis'te mental fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 85-113.
- Doğan, L. ve Erdin, C. (2021). Gagavuz Türkçesinde mental fiiller. *International Journal of Languages' Education and Teaching* 9(2), 191-221.
- Doğan, N. (2022). Türkçede iletişim fiilleri: fiillerin sınıflandırılmasında hibrit yaklaşım. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2441- 2466.
- Erdem, M. (2004). Türkmen Türkçesinde mental fiillerin isteme göre anlam değişimleri. *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*. Ankara Üniversitesi, 20-26 Eylül 2004, Ankara, s. 939-949.
- Halliday, M. (2014). *An introduction to functional grammar*. London: Foreign Language Teaching and Research Press.
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde mental fiiller*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Hirik, E. (2017). Türkiye Türkçesi duyu fiillerinde anlam ve kelime sıklığı ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 41, 53-74.
- Kalkan, N. (2015). Başkurt Türkçesinde mental fiiller. *Actual problems of Turkic studies Dedicated to the 180th anniversary of the Department of Turkic Philology at the St. Petersburg State University*. St. Petersburg, 177-186.
- Kamchybekova, K. (2011). Duyu fiillerinin anlamsal özellikleri üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 22-35.
- Levin, B. (1993). *English verb classes and alternations, a preliminary investigation*. London: The University of Chicago.

- Lock, G. (1996). *Functional English grammar: an introduction for second language teachers*. Cambridge: Cambridge University.
- Özeren, M. ve Alan, İ. (2018). Kırgız Türkçesinde mental fiiller. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 61, 203-224.
- Sandalyeci, S. (2016). Bir Eski Anadolu Türkçesi metni olan Şeyyat Hamza'nın Yûsuf u Zeliha mesnevisinde mental fiiller. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 157-171.
- Seçkin, K. (2013). Mental fiiller bağlamında Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı. *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, Uludağ Üniversitesi, 4-7 Aralık 2013, Bursa, s. 921-929.
- Soydan, S. (2018). Tarama Sözlüğü'nün ilk iki cildindeki duygu fiilleri üzerine bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 13(5), 471-493.
- Şahin, S. (2012). Mental fiil kavramı ve Türkmen Türkçesinde mental fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1(4), 45-62.
- Togan, Z. V. (1928). Harezm'de yazılmış eski Türkçe eserler. *Türkiyat Mecmuası*, 2, 315-345.
- Toparlı, R. ve Argunşah, M. (2008). *Mu'inü'l-Mürîd*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkçe Sözlük (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Viberg, Å. (2005). The lexical typological profile of Swedish mental verbs". *Languages in Contrast*, 5(1), 121-157.
- Yaylagül, Ö. (2005). Türk runik harfli metinlerde mental fiiller. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yegin, A. (2019). Mental fiil kavramı ve Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zeliha mesnevisinde mental fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 51-74.
- Yıldız, H. (2020). Eski Uygurcada mental fiiller arası geçişler üzerine notlar. / Notes on transitions between mental verbs in old Uighur language. *Gazi Türkiyat*, Bahar 26, 105-125.

Extended Abstract

Verbs are types of words that describe any concrete or abstract movement, formation, state and behavior of an entity or concept. They also have functions as lexical units that establish and develop syntactic and semantic structures in a sentence.

Verbs are included in a universal language category. Researchers have classified verbs based on different criteria. In the first studies on verbs in Turkish, it is seen that they were generally considered from a morphological perspective and classifications are made from this perspective. Today, morphological approaches have given way to studies based on thematic and conceptual fields.

In recent studies on thematic classification of verbs, conceptual fields and linguistic intuition are taken as basis. In these classifications, starting from the meanings of verbs in dictionaries and databases may lead to the verb being classified in the wrong categories.

Mental verbs are defined as verbs that express psychologically based movements, which include the perception triggered by the sense organs affecting the mental process and the provision of various feedbacks as a result. These verbs are linguistic units that describe emotional (emotion verbs) and intellectual (explanation verbs) states, which are the mental outputs of the mental process.

The purpose of this study is to identify the mental verbs used in *Mu'inü'l-Mürîd* and classify them according to their meanings and functions in the context. This work is written to teach Sufism to nomadic

Turkmen tribes and to provide information about Islamic law. The fact that the language of the work is kept at a level understandable by the public, the use of Turkish words and the simplicity of the expression are richer compared to the works of the Khwarezm Period; and the comprehensibility of this work despite being a work in verse are the main reasons for conducting a mental verb study on this work.

It is seen that studies on mental verbs in Turkey are generally a subject addressed in the language acquisition process of children. We can say that in studies conducted on mental verbs, mental verbs are not only evaluated in the field of linguistics, but this subject is handled in every field that describes mental processes and concerns humans. It is seen that many researchers in the world, especially in the fields of psychology, sociology, philosophy and language acquisition, have addressed this subject. Related to metal verbs Levin (1993), Cfoft (1993), Booth and Hall (1995), Lock (1996), Yaylagül (2005), Erdem (2004), Viberg (2005), Douglas Biber, Stig Johansson, Geoffrey N. Leech, Susan Conrad and Edward Finegan (2007), William (2009), Kamchybekova (2011), Şahin (2012), Seçkin (2013), Ayan and Türkdil (2014), Halliday (2014), Kalkan (2016), Koltukci (2016), Özeren and Alan (2018), Darabadi (2018), Soydan (2018), Hirik (2018), Yegin (2019), Yıldız (2020), Doğan and Erdin (2021), Aydoğmuş (2021), Beyitoğlu (2021), Aksoy (2022), Ataman (2023) are researchers who have conducted prominent studies.

In this study, mental verbs in Mu'înü'l-Mürîd are classified according to their meanings in the text based on their contexts in the work. It is stated in which quatrain and line the examples of verbs in the text are used. It is determined that some verbs that were not originally in the mental verb category acquired mental verb characteristics when their contexts in the text are taken into account. These verbs are evaluated in the mental verb classification according to their meanings, considering their situations in the context.

In addition to Turkish verbs, mental verbs formed by adding Turkish derivational suffixes to loanwords are also evaluated. Mental verbs in the compound verb structure formed by loanwords and Turkish auxiliary verbs are also added to the study. The origins of the elements in the compounds are indicated in parentheses. The meanings of mental verbs and how they are formed are also stated in our study. The identified mental verbs are shown in alphabetical order after being grouped.

Human beings first perceive anything in the world with their sense organs and send it to their minds as information. Senses are the first step in perception. Direct perceptions are made by seeing and hearing; indirect perceptions are made by tasting and touching. The process that starts with the senses manifests itself as feelings in the human mind. Senses bring about perception, and perception brings about some explanations about the world. Therefore, when examining any historical or contemporary work or mental verbs in any dialect, four steps are taken as basis in accordance with the process in the human thought universe and the studies are carried out within the framework of four groups. In this study, mental verbs are examined by dividing them into four main headings: sense (perception) verbs, emotion verbs, comprehension verbs, explanation verbs. These four main headings are examined by dividing them into subheadings according to the conceptual fields of the metal verbs used in the context.

309 mental verbs have been identified in Mu'înü'l-Mürîd. Of these, 140 are comprehension verbs, 78 are emotion verbs, 53 are explanation verbs, and 38 are sense (perception) verbs. The abundance of comprehension and explanation verbs in Mu'înü'l-Mürîd, which is a didactic text in verse, is an expected result in a work written especially for the purpose of teaching something in general (Sufism and Islamic law) to the middle and lower middle class people.

The most frequently used mental verb in Mu'înü'l-Mürîd is comprehension verbs. It is used 140 times in the text. The fact that the didactic aspect of the work, even though it is in verse, is dominant must have led to the more frequent use of comprehension verbs. Cognition verbs are the mental verbs that are divided into the most subgroups in the text.

78 emotion verbs have been identified in the text. Emotion verbs are divided into two groups as positive emotion verbs (46) and negative emotion verbs (32). These groups are also composed of subgroups.

Mental verbs of explanation are used 53 times in the text. These mental verbs are divided into two groups as linguistic explanation verbs (46) and visual explanation verbs (7).

Sense (perception) verbs are divided into groups as seeing, tasting, hearing, weaving and smelling. Of these, verbs related to seeing are the most used (20). The sensory verbs of tasting, hearing and weaving are used respectively. No sense verbs of smelling are encountered in Mu'inü'l-Mürîd.

162 of the mental verbs identified are simple or derived verbs. The number of compound verbs consisting of nouns and auxiliary verbs is 147. Only one of the compound verbs is a descriptive verb consisting of a verb + auxiliary verb. 65 of these compound verbs are perception verbs. Of the perception verbs, 45 are composed of an Arabic noun and an auxiliary verb, 14 are composed of a Turkish noun and an auxiliary verb, and 6 are composed of a Persian noun and an auxiliary verb. Of the compound verbs, 46 are emotion verbs. Of the emotion verbs, 33 are composed of an Arabic noun and an auxiliary verb, 4 are composed of a Turkish noun and an auxiliary verb, and 9 are composed of a Persian noun and an auxiliary verb. Of the compound verbs, 23 are included in the group of explanatory verbs. Of the explanatory verbs, 21 are composed of an Arabic noun and an auxiliary verb, and 2 are composed of a Turkish noun and an auxiliary verb. Of the sensory (perception) verbs, 13 are composed of compound verbs. Of these, 6 are composed of an Arabic noun and an auxiliary verb, 1 is composed of a Turkish noun and an auxiliary verb, 1 is composed of a descriptive verb, and 5 are composed of a Persian noun and an auxiliary verb. Some of the mental verbs identified can be in two or three different groups. Even mental transitions have been detected between subgroups of verbs within their own groups. In the work, the number of verbs in this situation, which we call transitions between mental verbs, is 43.